

Samfunnsstraffen i dag

særlig om unge lovbytere

Kandidatnummer: 351

Veileder: Jens Petter Berg

Leveringsfrist: 27. november 2006

Til sammen 17 562 ord

07.06.2007

Innholdsfortegnelse

<u>1</u>	<u>INNLEDNING</u>	<u>1</u>
1.1	Tema og videre fremstilling	1
1.2	Avgrensninger	2
<u>2</u>	<u>SAMFUNNSSTRAFFEN I HISTORISK TILBAKEBLIKK</u>	<u>3</u>
2.1	Innledning	3
2.1.1	Prøveprosjekt – samfunnstjeneste	4
2.1.2	Samfunnstjenesten som eget straffealternativ. Ikrafttredelse 15. mars 1991	5
2.1.3	Lovendringen 1. mars 2002	6
2.1.4	Bakgrunnen for lovendringen som trådte i kraft 1. januar 2006	7
<u>3</u>	<u>SAMFUNNSSTRAFFEN ETTER GJELDENE RETT</u>	<u>9</u>
3.1	Innledning	9
3.1.1	Friomsorgen – en straffegjennomføringsetat	10
3.2	Vilkår for idømmelse av samfunnsstraff	11
3.2.1	Det ellers ikke ville ha blitt idømt strengere straff enn fengsel i 1 år	11
3.2.2	Er bosatt i Norge	13
3.2.3	Hensynet til straffens formål ikke taler mot en reaksjon i frihet	13
3.2.4	Samtykke	13
3.2.5	Alder	15
3.2.6	Unntakene i forhold til straffeloven § 28 a (1), bokstav b	16
3.3	De idømte timene samfunnsstraff etter straffelovens § 28 a skal gå ut på:	19
3.3.1	Samfunnsnyttig tjeneste	19
3.3.2	Programvirksomhet	20
3.3.3	Andre tiltak egnet til å motvirke ny kriminalitet	22
3.4	Diverse bestemmelser i medhold straffeloven og straffegjennomføringsloven	22

3.4.1	Subsidiær fengselsstraff	22
3.4.2	Utmålingsregler og gjennomføringstid	23
3.4.3	Iverksettelsestid	24
3.4.4	Særlige tilfelle med en tilleggsstraff på inntil 30 dagers ubetinget fengselsstraff (deldom)	25
3.4.5	Straffegjennomføringslovens formålsbestemmelse § 2 jf. 3	26
3.4.6	Forbud mot å bruke berusende eller bedøvende midler	26
3.4.7	Mulighet for pågrepelse av politiet ved unnlatt oppmøte under gjennomføring av samfunnsstraff	27
3.5	Fremtidsplan	27
3.6	Personundersøkelser (PU)	28
3.6.1	Personundersøkelser etter gjeldene rett	28
3.6.2	Forslag til endringer i forhold til unge lovbytere	29
3.7	Brudd	29
3.7.1	Forholdet hel eller delvis omgjøring	31
3.7.2	Tidligere problematikk i forhold til brudd før gjennomføringstiden hadde begynt.	31
3.7.3	Problemer i forhold til brudd i avbrutt periode av samfunnsstraffen	32
3.8	Samarbeid med andre instanser og foreninger	33
3.9	Narkotikaprogram med domstolskontroll	34
4	<u>DEN UNGE LOVBRYTER</u>	35
4.1	Innledning	35
4.1.1	Gruppen barn og unge	36
4.1.2	Skole og arbeid	38
4.1.3	Domfeltes møte med friomsorgen	38
4.1.4	Straffeprosessuelle frister	40
4.2	Barnekonvensjonen art. 37 bokstav B.	41
4.3	Et utvalg fra statistikkene	42
4.4	Brudd blant unge skiller seg ut i forhold til resten av gruppen domfelte	43
4.5	Forslag til nye tiltak i forhold til unge lovbytere	44

4.6	En digresjon: brudd på verneplikten – samfunnsstraff?	45
4.6.1	Militær straffelov. Tidligere praksis	45
4.6.2	Gjeldende praksis	45
<u>5</u>	<u>ALLMENNPREVENSJON VERSUS INDIVIDUALPREVENSJON</u>	<u>47</u>
5.1	Innledning	47
5.1.1	Individualprevensjonen	47
5.1.2	Allmennprevensjonen	49
<u>6</u>	<u>EN IDEOLOGI SOM INNFRIR DENS FORMÅL?</u>	<u>51</u>
<u>7</u>	<u>SAMFUNNSTJENESTEN I DE SKANDINAVISKE NABOLAND</u>	<u>53</u>
7.1	Samfundstjenesten i Danmark	53
7.2	Samhällstjänsten i Sverige	55
<u>8</u>	<u>LITTERATURLISTE</u>	<u>59</u>
<u>9</u>	<u>DIVERSE STATISTIKKER</u>	<u>A</u>
9.1	Statistikk på samfunnsstraff i perioden 2002–2005	A
9.1.1	Mottatte, iverksatte og fullførte dommer 2002–2005	A
9.1.2	Utviklingen av samfunnstjenesten/samfunnsstraffen 2000–2005	A
9.1.3	Antall iverksatte dommer pr. lovbruddstype 2002–2005 (i prosent)	A
9.1.4	Alder ved iverksatt dom på samfunnsstraff 2002–2005 (hvor de yngste er spesifisert)	B
9.1.5	Alder ved iverksatt dom 2005 (alle aldersgrupper)	B
9.1.6	Iverksatte dommer etter alder ved iverksettelse i perioden 2002–2005 (fordelt etter kjønn)	B
9.1.7	Avsluttede saker etter årsak 2002–2005	C
9.1.8	Avbrutt samfunnsstraff i 2004 for unge lovbrøyttere og grunnen til bruddet	C

1 Innledning

1.1 Tema og videre fremstilling

Jeg har alltid vært nysgjerrig på temaet samfunnstjeneste og samfunnsstraff. Lite forkunnskaper forelå før jeg startet undersøkelsene til oppgaven sommeren 2006. Gjennom samfunnsstraffens korte levetid har det skjedd en del endringer, og jeg starter med et kort redegjørelse for forhistorien til samfunnsstraffen slik vi ser den i dag.

Samfunnstjenesten og samfunnsstraffen er et relativt nytt straffemiddel med tanke på at det først kom inn i lovverket i 1991. Likevel har det vært et svært dynamisk rettsfelt gjennom de 15 årene som ordningen har eksistert. Dette ser vi godt i forhold til økningen i antall saker, samt et utvidet anvendelsesfelt.

Rettspolitisk er samfunnsstraffen et tema som stadig trekkes frem i media, og politikerne har gjennom en årrekke hevdet at dette er et fokusområde innenfor straffepleien.

Justiskomiteen uttrykker store forventninger til samfunnsstraffen som et godt alternativ til ubetinget fengselsstraff, og at den også vil kunne bidra til å redusere soningskøene.

Komiteen forventer at den blir et viktig redskap for å forebygge kriminalitet.¹

(Min uthevelse).

Da formålet med innføring av samfunnstjeneste var forholdet til de unge lovbryterne har jeg valgt å ta for meg disse særskilt slik rettsbildet er i dag.

Under dette temaet har jeg også valgt å se på praksis i forhold til brudd på militær straffelov. Vernepliktige i myndighetsalderen og diskusjonen rundt verneplikten er av interesse da jeg selv har militær bakgrunn.

¹Uttalt i statsbudsjettet 2003–KAP. 430/3430 – tildelingsbrev til regionene i kriminalomsorgen.

Etter at ha lest en del undersøkelser foretatt av Kriminalomsorgens Udanningscenter (KRUS), fremkommer det at det i påtalesektor og i domsstolsapparatet foreligger dels dårlig kunnskaper om emnet. I tillegg har media til stadig kommet med saker hvor Kriminalomsorgen hevder straffealternativet brukes for lite. Sist så vi et utspill fra Kriminalomsorgen i Nordland i NRK 21. november i år, hvor kriminalstatistikken viser at antallet korte ubetingede dommer har økt siste året, og andre straffalternativer ikke blir tatt i bruk. Justisminister Knut Storberget gikk nok en gang ut og sa at Regjeringen skulle vurdere økt bruk av samfunnsstraff fremover.

Straffegjennomføringen skal være betryggende for samfunnet. Hver borger setter sin lit til politiet, domstolen og straffegjennomføringsapparatet om at disse skal sikre at kriminelle blir tatt, og får sonet sin dom på en trygg og forsvarlig måte. Samtidig har hver domfelt krav på tilfredsstillende soningsforhold. Samfunnsstraffen medfører en straff som skal utføres i frihet noe som ofte bryter med folks rettsoppfatning generelt. Med en forståelse av samfunnsstraffen som formildende i forhold til ubetinget fengsel er det vanskelig å se for seg at samfunnsstraffen er så frihetsberøvende at den kan motvirke nye straffbare handlinger. Bakgrunnen for tiltakene som iverksettes er å fremme domfeltes tilpasning til samfunnet, i tillegg skal forholdene legges til rette for at domfelte skal gjøre en egen innsats for å motvirke et kriminelt handlingsmønster.

Jeg har til slutt valgt å ta med våre skandinaviske naboland for å gi en generell fremstilling av hvordan en slik straff fungerer der. Som man vil se opererer de på en litt annen måte enn her i Norge.

1.2 Avgrensninger

Som hovedoverskriften sier har jeg i hovedsak behandlet samfunnsstraffen slik vi ser den i dag. I forhold til rettspraksis har jeg også sett på nyere rettspraksis i forhold til samfunnsstraffen. Reaksjonsformene har i rettsapparatet eksistert parallelt i 2002 og 2003 og dels i 2004 og 2005, se pkt. 8.1.2.

I tillegg har jeg gjort en avgrensning i forhold til promilleprogram som ble videreført som eget vilkår for idømmelse av betinget straff jf. straffeloven § 53 (3) bokstav e).

2 Samfunnsstraffen i historisk tilbakeblikk

2.1 Innledning

Samfunnstjeneste i Norge ble lansert som en idé ved Kriminalmeldingen² som ble fremmet av regjeringen Norli (AP) i Inger Louise Valles tid som justisminister på 1970-tallet, fordi man ønsket en humanisering av strafferettspleien og en debatt i forhold til kriminalpolitikken i videste forstand.³ Bakgrunnen for ideen om samfunnstjeneste var blant annet de lange soningskøene og forholdet til de yngre lovbrøtterne. Et siktemål for fremtiden var å redusere bruken av straff på et generelt basisgrunnlag; straffen må tilsvare en forholdsmessighetsvurdering i forhold til straffens hardhet og den kriminelle handling.⁴

Inspirasjonen ble hentet fra Storbritannia⁵ hvor de allerede hadde hatt en slik reaksjonsform i 10 år ved såkalt ”community service” siden 1973.⁶

Samfunnstjenesten skulle bli et alternativ til fengselsstraffen, i form av en reaksjon i frihet, med en så effektiv grensesettende funksjon, at den kunne gi tilnærmet samme samfunnsbeskyttelse som fengselsstraff.⁷

² St.meld. nr. 104 (1977–1978) Om kriminalpolitikken (kriminalmeldingen).

³ St.meld. nr. 104 (1977–1978) s. 13 sp. 2 pkt. 2.4 flg.

⁴ Se bl.a. St. meld. nr 104 s. 11 sp. 2 pkt. 2.1.4 og pkt. 2.1.5.

⁵ NOU 1982:4 s. 5 sp. 1 avns. 1.

⁶ St.meld. nr. 104 (1977–1978) s. 118 sp. 1 pkt. 7.3.10.3 flg. Se også s. 5 sp. 1 avns. 1. og Ot.prp. nr. 72 (1989–1990) s. 8 sp. 2 avns. 4.

⁷ Ot.prp. nr 72 (1989–1990) s. 8 sp. 1 avns. 2 og 4.

2.1.1 Prøveprosjekt – samfunnstjeneste

Et utvalg⁸ oppnevnt av Justisdepartementet fikk på bakgrunn av Kriminalmeldingen 1977–1978 i oppdrag å vurdere hensiktsmessigheten og muligheten til å etablere et prøveprosjekt om samfunnstjeneste i Rogaland⁹. Prøveprosjektet ble av utvalget foreslått startet opp 1. januar 1983, og skulle vare i to år¹⁰, hvor det ble åpnet for å pålegge samfunnstjeneste som vilkår for idømming av betinget fengselsstraff i medhold av Almindelig borgerlig Straffelov av 22.mai 1902 nr. 10 (straffeloven) § 53 nr. 3.¹¹ Det var på det tidspunktet ikke lovhjemmel i straffeloven for å bruke samfunnstjeneste som en selvstendig straff.

I prøveperioden var det et absolutt vilkår at samfunnstjenesten skulle være et alternativ til ubetinget fengselsstraff. Men man kom ikke unna muligheten for også å benytte den i forhold der det ellers ville blitt idømt betinget fengsel.¹² Målgruppen var særlig vinningskriminelle og tilbakefallsforbrytere. Samfunnstjenesteutvalgets oppfatning var at samfunnstjeneste passet godt for yngre lovbrøyttere, men utvalget ville ikke foreslå aldersgrenser. De som allerede hadde sonet fengselsstraff før fylte 18 år hadde etter utvalgets syn dårligere forutsetninger for å kunne gjennomføre samfunnstjeneste.¹³ Antall timer som skulle idømmes var i forslaget satt til 50–200. Det ble lagt vekt på at timene skulle utføres i domfeltes fritid i helgene. Tjenesten skulle utføres i en offentlig institusjon som trengte arbeidshjelp, f. eks aldershjem.

⁸ Samfunnstjenesteutvalget ble oppnevnt 18. september 1980 og bestod av syv medlemmer. Deres arbeid: NOU 1982:4 ”prøveprosjekt med samfunnstjeneste”. Utvalgets fullstendige forslag til bruk av samfunnstjeneste: NOU 1982:4 s. 6 ”utvalget foreslår”.

⁹ Området skulle omfatte Dalane herredsrett, Jæren herredsrett, Sandnes herredsrett, Ryfylke herredsrett og Stavanger byrett.

¹⁰ Etter en gjennomgang av Justisdepartementet fikk prosjektet oppstart våren 1984. Prosjektet ble så vellykket at det ble innført gradvis i flere fylker, og fra 1988 ble reglene gjort gjeldene på landsbasis, se Rundskriv G-49/89 pkt. 1.1.

¹¹ Rundskriv G-49/89 pkt. 2.1.

¹² Se drøftelsene i NOU 1982:4 s. 10 sp. 1 avsn. 1 jf. pkt 4.2. og pkt. 5.1.

¹³ NOU 1982:4 s. 5 sp. 2 avsn. 3, jf. s. 11 sp. 2 pkt. 5.4.

Utvalget vurderte muligheten for å bruke samfunnstjeneste på promillekjørere, og kom til at det kunne brukes for førere under 22 år, som ikke hadde en påvirkningsgrad høyere enn 1,0 promille, og det for øvrig ikke forelå skjerpene omstendigheter i forhold til kjøringen.¹⁴

En forutsetning for å kunne dømmes til samfunnstjeneste var at den domfelte hadde gjennomgått en egnethetsvurdering¹⁵.

Før lovfestingen ble samfunnstjeneste idømt som særskilt vilkår ved betinget dom da det ikke fantes en selvstendig straffehjemmel for idømmelse av samfunnstjeneste i straffeloven. Prøveprosjektet måtte dermed baseres på at man knyttet pålegg om samfunnstjeneste som vilkår til en betinget dom i medhold av straffeloven § 53 nr. 3.¹⁶

2.1.2 Samfunnstjenesten som eget straffealternativ. Ikrafttredelse 15. mars 1991

Et behov for lovregulering ble meldt i forhold til ønsket om økt bruk av samfunnstjeneste, sikre at det ble et alternativ til ubetinget fengsel samt behov for regler for instruks av personell.¹⁷ I Norge fikk vi samfunnstjenesten inn i lovverket ved lov 15. mars 1991 nr. 4 lov om endringer i straffeloven m.v. §§ 28 a, 28 b og 28 c, §§ 60 og 62.¹⁸ Samt en endring i lov av 22. mai 1981 nr. 25 (straffeprosessloven) § 161.

Samfunnstjeneste ble innført som hovedstraff på lik linje med fengsel, bøter og hefte, jf. straffeloven § 15 (1).

¹⁴ Se nærmere NOU 1982:4 s. 12 sp. 1 avns. 2.

¹⁵ NOU 1982: 4 s. 8 sp. 2 pkt.2.7 h). En forenklet vurdering i forhold til personundersøkelser jf. straffeprosessloven § 264 (2) jf. påtaleinstruksen § 19. Formålet med en vurdering var å kunne stadfeste om siktede var egnet til samfunnstjeneste. Det var et krav om entydighet; egnet eller ikke.

¹⁶ NOU 1982:4 s. 16 sp. 2 avsn. 1. Skulle samfunnstjenesten lovfestes måtte den få egen lovhjemmel. Om gjennomføring av lovreguleringen, se videre Ot.prp. nr. 72 (1989–1990) s. 28 sp. 1 pkt 4.1 og 4.2 flg.

¹⁷ Videre drøftelse se Ot.prp. nr. 72 s. 28 sp. 1 pkt. 4.1 flg.

¹⁸ Forarbeider er Ot.prp. nr. 72 (1989–1990) og Innst. O. nr. 22 (1990–1991).

I forarbeidene til lov om endringer i straffeloven mv. (straffeloven), ble det diskutert om egnethetsvurderingen fortsatt skulle være et obligatorisk krav i vurderingen av den domfelte.¹⁹

Samfunnstjenesten fremsto som en straff med det fellesstrekk at man skulle jobbe ulønnet og hvor tjenestens oppgaver ikke skulle bestå av arbeide som ellers ville blitt utført av lønnet arbeidskraft. Det var ikke lenger krav om tjenesteutførelsen skulle skje i helgene.

2.1.3 Lovendringen 1. mars 2002²⁰

1.mars 2002 trådte de ovennevnte bestemmelsene om samfunnsstraff i kraft sammen med straffegjennomføringsloven 18.mai 2001 nr. 21.²¹

Endringen i 2002 i forhold til reglene om samfunnstjeneste kan oppsummeres kort:

- Ny ordlyd, man innførte ordet ”straff” i forhold til tidligere ”tjeneste”.
- Man har fått et mer utvidet bruksområde.²²
- Selve straffen økte med flere timer, samt en økning i normen om straffetimer pr. måned.²³
- Kravet til egnethetsvurdering ble ikke videreført.²⁴

¹⁹ Ot.prp nr. 72 (1989–1990) s. 41 sp. 1 pkt. 4.8.3 og 4.8.4 flg. Flere høringsinstanser foreslo å fjerne kravet. Krav om slik vurdering ble imidlertid videreført fra prøveperioden.

²⁰ Forslag til lov om gjennomføring av straff mv.(straffegjennomføringsloven) Ot.prp. nr 5 (2000–2001).

²¹ Ved lov av 18. mai 2001 nr.21 om lov om gjennomføring av straff mv. (straffegjennomføringsloven) i kraft 1. mars 2002. Loven erstattet tidligere fengselsloven av 12. desember 1958.

²² Samfunnsstraffen var tiltenkt et mer vidtgående virkeområde enn bare samfunnsnyttig tjeneste. I tillegg kunne de idømte timene gå ut på programvirksomhet eller andre tiltak som var egnet til å motvirke ny kriminalitet.

²³ Ot.prp. nr 5 (2000–2001) s. 127 sp. 1 pkt. 9.2 smh. s. 176 sp. 2 avns. 3. jf. Ot.prp. nr. 72 s. 58 sp. 1. siste avsnitt.

²⁴ Ot.prp. nr. 5 (2000–2001) s. 124 sp. 2 avns. 2 flg. Samtykke ble fra nå av eneste begrensningen for idømmelse av samfunnsstraff. Det ble lagt vekt på at man ikke skulle bli fratatt muligheten til å bli idømt samfunnsstraff alene grunnet sin sosiale situasjon

- I forhold til krav om de allmennpreventive hensyn fikk man en endring som åpnet for en viss utvidelse av anvendelsesområdet til samfunnsstraffen.²⁵
- Domstolen gitt anledning til å sette vilkår om at den domfelte skulle overholde bestemmelser om bosted, oppholdssted, arbeid, opplæring, behandling og kunne forbys samkvem med bestemte personer.²⁶

Stortinget mente at selve innholdet i samfunnsstraffen i straffeloven § 28 a, og reaksjonen for brudd etter § 28 b, måtte bli tydeligere og sterkere enn tidligere. Videre ønsket man økt bruk av straffen uten at det skulle gå utover den alminnelige rettsoppfatningen.²⁷

Ordlyden i § 28 a ble foreslått videreført, men med en viktig endring. For å idømme samfunnstjeneste var anvendelsesområdet straffbare handlinger som ellers ville medført fengselsstraff i inntil ett år. Endring i ordlyden forandret anvendelsesområdet til straffbare handlinger med en strafferamme høyere enn bøter og som ikke oversteg fengsel i 6 år.²⁸

2.1.4 Bakgrunnen for lovendringen som trådte i kraft 1. januar 2006

Straffelovkommisjonen foreslo å videreføre vilkårene for idømmelse av samfunnsstraff da de gjennomgikk reglene i straffeloven. Imidlertid kom det et forslag om å endre anvendelse av straffeområdet fra 6 års strafferamme og tilbake til ordningen slik den var før lovendringen i 2002.²⁹ Departementets syn var nå at bestemmelsen som gjaldt fram til

²⁵ St.meld. nr. 27 (1997–1998) pkt. 3.3.1 flg. Ot.prp. nr. 5 (2000–2001) s. 126, sp. 2 avns. 3.

²⁶ I St. meld 27 (1997–1998) ble det først foreslått en endring da man hadde et behov for å forsterke muligheten til å føre kontroll med de domfelte. Justisdepartementet foreslo en endring i loven slik at det kunne i dømmes et tilsynsprogram. Justisdepartementet gikk så videre i forarbeidene til straffegjennomføringsloven, og foreslo at domstolene i tillegg skulle kunne sette særvilkår i dommen.

²⁷ Se drøftelsene i St. meld. nr. 27 (1997–1998) pkt 3.

²⁸ Endring etter forslag fra Riksadvokaten. Se forarbeidene Ot.prp. nr 5 (2000–2001) s. 126, sp. 1 pkt. 9.1.4 avsn. 1 smh. s. 125 sp. 2 avns. 3. Ot.prp. nr. 5 (2000–2001) s. 124 sp. 2 avns. 2 jf. s. 125 sp. 2 avns. 5.

²⁹ Ot.prp. nr. 90 (2003–2004) s. 295 sp. 1 avsn. 1. Straffelovkommisjonen pekte på at strafferammene i straffeloven ikke var i samsvar med virkeligheten alle steder. Et arbeide med å forandre disse slik at det ble mer samsvar ville ikke gi like mye i forhold til den skjønnsmyndighet som domstolene savnet se Ot. prp. nr.

1.mars 2002, om at samfunnstjeneste bare kunne idømmes dersom den fengselsstraff man ellers ville bli idømt var maksimum 1 år, er en mer hensiktsmessig måte å avgrense anvendelsesområdet enn strafferammen. Departementet gikk derfor inn for en endring om å gå tilbake til de gamle reglene som gjaldt før vedtagelsen av straffegjennomføringsloven. Noe av bakgrunnen for drøftelsen om en endring var i forbindelse med et forslag fra kommisjonen om å senke den øvre strafferammen for voldtekt fra ti til seks års fengsel, se straffeloven § 192. En grense på 6 års strafferamme ville dermed ikke ekskludere bruk av samfunnsstraff i voldtektssaker, noe som etter Straffelovkomisjonens syn var uønsket.

Justisdepartementet derimot, fremhevet i lovproposisjonen den kritikken som var framkommet mot begrensningen i domstolenes skjønnsmyndighet som følge av kravet om en øvre strafferamme på 6 år.³⁰ Kritikken var óg reist av Høyesterett, se Rt. 2002 s. 208³¹.

Samfunnsstraff kan være aktuelt hvor lovbryteren bør få en mer omfattende reaksjon med mer oppfølging enn hva som følger av en betinget dom.

90 s. 128 pkt. 11.3 flg. smh. kap. 11.2. I tillegg ble det påpekt at de påtenkte endringene i straffelovens spesielle del i form av heving og senking av lengstestraffer, utilsiktet vil kunne påvirke samfunnsstraffens anvendelsesområde Ot.prp. nr. 90 (2003–2004) s. 295 sp. 2 avsn. 4 og 5.

³⁰ Ot.prp. nr. 90 (2003–2004) s. 295 sp. 2 avns. 2 flg.

³¹ Se dommens s. 210 flg.

3 Samfunnsstraffen etter gjeldende rett

3.1 Innledning

Reglene om samfunnsstraff finner vi nå i straffeloven § 28 a, og § 28 b, straffegjennomføringsloven kapittel 5, forskriften³² kapittel 5 og retningslinjene kap. 5.

Anvendelsesområdet er følgende definert:³³

Dommer som i dag ligger i øvre del av det betingede område, i skjæringspunktet mellom betinget og ubetinget, og i nedre del av det ubetingede område. Samfunnsstraff vil ofte være egnet for yngre lovbrøyttere som trenger en umiddelbar merkbar reaksjon med tydelige konsekvenser ved brudd. Personer som ville fått en ren betinget dom vil falle utenfor målgruppen for samfunnsstraffen.

Med bakgrunn i Regjeringens ønske om økt bruk av samfunnsstraff, fikk den igjennom lovforslaget som endrer kravet om seks års strafferamme, til utmålt straff på ett år jf. straffelovens § 28 a, bokstav a).

Dersom sterke grunner taler for det, skal samfunnsstraff også kunne brukes selv om fengselsstraffen ville blitt mer enn ett år jf. § 28 a (2).

Fokusområde er blant annet de som er i en rehabiliteringssituasjon samt unge lovbrøyttere.³⁴

³² FOR-2002-02-22-183 Forskrift til lov om straffegjennomføring.

³³ Ot.prp. nr. 5 (2000–2001) s. 126. Ser vi på anvendelsesområdet som ble definert i Ot.prp. nr. 72 (1989–1990) s. 40 sp. 1 avns. 2, ser vi enn endring over tid frem til 2006.

³⁴ Ot.prp. nr. 90 (2003–2004) s. 296 sp. 2 avns. 2. Rundskriv nr. 1. 2006: Mål og prioriteringer for straffesaksbehandlingen i politiet – 2006 s. 2 pkt II avns. 2 se pkt. III 5. avsn. 6, 7 og 12.

Etter straffelovens § 28 a må følgende vilkår være oppfylt: Detaljert oversikt over samfunnsstraffens vilkår, se punkt 3.2.

- Anvendes som en reaksjon overfor handlinger som ellers ville ha medført fengselsstraff inntil 1 år³⁵.
- Lovovertreder må samtykke.
- Straffens allmennpreventive formål og hensynet til den allmenne rettsoppfatning setter begrensninger for når samfunnsstraff kan anvendes.
- Lovovertreder må være bosatt i Norge.

Timeantallet kan være fra 30–420 timer med en gjennomføringstid som normalt ikke skal overstige ett år, med mindre sterke grunner taler for lengre tid.

Det kan settes vilkår til dommen, både av retten og av Kriminalomsorgen.

Straffens formål må ikke tale imot ileggelse av samfunnsstraff, jf. straffegjennomføringslovens § 2.

3.1.1 Friomsorgen – en straffegjennomføringsetat

Straffegjennomføringsloven kap. 2 regulerer forholdet til Kriminalomsorgen, og friomsorgskontorene. Kriminalomsorgen er inndelt i regionale og lokale nivå. Friomsorgen har ansvar for gjennomføringen av lovens kapittel fem, som omhandler samfunnsstraffen.

Domfelte møter friomsorgen første gang ved en kartleggingsamtale.³⁶ Formålet med samtalen er å få en oversikt over domfeltes hverdag og hans daglige utfordringer.

³⁵ Lovendring nr. 28/2005, i kraft 1. jan. 2006. Tidligere var det en strafferamme på seks års fengsel. Seks års strafferamme var opprinnelig ikke med i lovforslaget ved endringen i 2002. Det var foreslått en videreføring av utmålt straff på ett år, men Riksadvokaten kom med et nytt forslag i sitt høringsnotat. Justisdepartementet var enig med Riksadvokatens vurderinger, og forslo en endring i lovteksten på bakgrunn av Riksadvokatens forslag. Endring ble gjort, jf. Ot.prp. nr. 5 (2000–2001) s. 125.

³⁶ I 2003 ble det brukt i gjennomsnitt 2,2 timer på kartlegging pr. domfelt. Se Samfunnsstraffen 2003 – resultater og utfordringer, KRUS s. 65 pkt. 4.2.1.

Domfelte får utdelt et skjema ”krav for gjennomføring av samfunnsstraff”³⁷ jf. straffegjennomføringsloven § 54. Både saksbehandler og den domfelte skal skrive under kontrakten.

På grunnlag av kartleggingen utarbeides det en gjennomføringsplan i samarbeid med den domfelte. Det er friomsorgen som bestemmer nærmere innhold i planen etter straffegjennomføringsloven § 53 (2). Det skal vektlegges å finne tiltak som kan fremme den domfeltes evner til å motvirke sitt kriminelle handlingsmønster jf. § 53 (2) 3. punktum jf. §§ 2 og 3.

Gjennomføringsplanen skal vise domslutningen, antall timer straff og dens timefordeling i forhold til kartlegging og andre aktiviteter. I tillegg skal den opplyse eventuelle vilkår som domstolen eller friomsorgen har satt, samt brev om krav til domfelte.

Kriminalomsorgens Utdanningscenter (KRUS) fikk av Kriminalomsorgens sentrale forvaltning (KSF) et spørsmål om å evaluere samfunnsstraffen etter den kom inn i lovverket 1. mars 2002³⁸. KRUS har kommet med flere rapporter som ser på samfunnsstraffen fra ulike synsvinkler.³⁹

3.2 Vilkår for idømmelse av samfunnsstraff

3.2.1 Det ellers ikke ville ha blitt idømt strengere straff enn fengsel i 1 år

Straffeloven § 28 a, bokstav a). Det er den idømte straffen man sikter til, til forskjell fra lovteksten slik den var før 1. januar 2006, hvor denne omhandlet en strafferamme på 6 års fengsel.

³⁷ krav til domfelte. Krav til den domfelte i forhold til gjennomføringen er nærmere fastsatt i § 54 flg.

³⁸ Områder som bes belyst av KSF, se evaluering av samfunnsstraffen, KRUS 1/2003 s. 8 pkt. 1.2.

³⁹ Første rapport omhandler saksbehandlerne i Friomsorgen.

Andre rapport omhandler utfordringer og resultater knyttet til friomsorgens rolle i samfunnsstraffen.

Tredje rapport omhandler utviklingstrekk og domfeltes erfaringer med samfunnsstraffen.

Ser man på forarbeidene til lovteksten,⁴⁰ kunne man før endringen i 2001 fravike ettårgrensen når sterke grunner talte for å idømme samfunnstjeneste. Strafferammen var imidlertid uten betydning for adgangen til å avsi dom på samfunnstjeneste; det avgjørende var hvilken straff som ellers ville ha blitt utmålt i den enkelte sak. Strafferammen var et moment i vurderingen, men ingen absolutt grense.

For å benytte samfunnsstraff i alvorlige saker, har Høyesterett som et generelt prinsipp satt et tilleggskrav om at det skal foreligge et rehabiliteringshensyn eller andre spesielle forhold i saken.⁴¹ De individualpreventive hensyn skal veie tyngst, ikke de allmennpreventive.

3.2.1.1 Problemer i forhold til gjentakelsaker?

Etter § 28 a (1) bokstav a) kan samfunnsstraffen idømmes i stedet for fengselsstraff når det eller ikke ville bli idømt strengere straff enn ett års fengsel. Det var nok ikke lovgivers mening at domfelte med gjentakelsestilfeller ikke skulle kunne få idømt samfunnsstraff i slike tilfeller. Mange ville dermed ufrivillig havne utenfor anvendelsesområdet til samfunnsstraffen. Tidligere var anvendelsesområdet for samfunnsstraff en strafferamme på seks års fengsel. Bestemmelsen den gang bestemte uttrykkelig at forhøyelse av maksimumsstraffen ikke kom i betraktning ved gjentakelse eller sammenstøt av forbrytelser. Det var det enkeltes lovbrudds strafferamme som var avgjørende, dermed var tvilen rundt gjentakelsestilfellene borte. De samme hensyn synes å være videreført etter lovendringen 1. januar 2006.

Bestemmelsen om samfunnstjenesten inneholdt ikke en slik presisering, og domstolene hadde ikke like fritt skjønn i sin vurdering som vi har i dag. Endringen kom blant annet på bakgrunn av lovgivers ønske om økt bruk av samfunnsstraff.

⁴⁰ Ot. prp. nr. 90 (2003–2004) s. 293.

⁴¹ Se eksempelvis Rt. 2005 – 00543 jf. Rt. 2004 s. 492. For videre drøftelse se pkt. 3.2.6

3.2.2 Er bosatt i Norge

Samfunnsstraff kan bare idømmes dersom den siktede er bosatt i Norge jf. straffeloven § 28 a (1), 3. punktum. Dette av hensyn til muligheten for å kunne føre kontroll og behovet for å kunne avhente domfelte som ikke møter til gjennomføringen.⁴² Ikke minst forenkler den muligheten for å kunne drive en aktivitetsplikt over tid. Domfelte som har fått idømt samfunnsnyttig tjeneste skal utføre denne i sin fritid ved siden av ordinær jobb og skolegang.

3.2.3 Hensynet til straffens formål ikke taler mot en reaksjon i frihet

I St.meld. nr. 27 (1997–1998) pkt. 1.3.3 uttales ” det er en ønsket kriminalpolitisk utvikling at man øker anvendelsen av samfunnsstraffer og knytter fengselsstraffen til den grovere kriminaliteten.”⁴³

Frem til omleggingen i 2001 het det: ” hensynet til den alminnelige lovlydighet gjør det forsvarlig.” Endringen åpnet for en utvidelse av anvendelsesområdet for samfunnsstraffen sett i forhold til tidligere praksis, men på de fleste rettsområder er tidligere praksis om samfunnstjeneste fortsatt retningsgivende også for bruken av samfunnsstraff.

Et utvidet anvendelsesområde er drøftet i rettpraksis, se Rt. 2002 s. 1403 med start nederste avsnitt s. 1406 flg. Se også Rt. 2003 s. 320 (15) og Rt. 2005 s. 728 (12).

3.2.4 Samtykke

Kreves for at samfunnsstraff kan bli idømt jf. straffeloven § 28 a bokstav c). Dette er en videreføring fra samfunnstjenesten.

Først og fremst kan man begrunne kravet om samtykke til Konvensjonen om beskyttelse av menneskerettighetene og de grunnleggende friheter av 4. november 1950 inntatt i norsk lov ved Europeiske Menneskerettskonvensjon av 21. mai 1999 nr. 30 - EMK art. 4 nr 2⁴⁴. Det

⁴² Ot. prp. nr. 5 (2000–2001) s. 127 sp. 2 avns. 3.

⁴³ Økt bruk av samfunnsstraff er videre fulgt opp i Ot.prp. nr. 5 (2000–2001) s. 126 sp. 2 avsn. 3.

⁴⁴ Forbud mot tvangsarbeid. Se videre kap. 3.3.1.1.

må være frivillig for den domfelte at han/hun evt. gjør en arbeidsinnsats ved siden av egen skolegang eller arbeide.

Ser man ut fra rettspraksis er det intet krav om skriftlig samtykke fra den dømte, men det skal fylles ut et skjema med domfeltes underskrift etter domsavsigelsen.

Det følger heller ingen aktivitetsplikt i forhold til samtykke. Man må protestere om man ikke vil.

Spørsmålet om hypotetisk samtykke har vært oppe i rettspraksis jf. Rt. 1992 s. 992⁴⁵.

Samtykket kan trekkes tilbake inntil dom er avsagt i første instans. Angrer domfelte må han i tilfelle påanke dommen gjennom en ordinær anke.⁴⁶

3.2.4.1 Samtykke og mindreårige under 18 år

En stor målgruppe for samfunnsstraffen er nettopp de unge lovbrysterne, og spørsmålet er praktisk i så måte. Mindreårige kan ikke i utgangspunktet selv samtykke til dom på samfunnsstraff se lov om vergemål for umyndige 22. april 1926 nr. 3 § 3 (1) og (2) jf. § 6. Loven gir ikke direkte anvendelse i forhold til samtykke til samfunnsstraff.

Overformynderiet kommer heller ikke til anvendelse da det er den mindreåriges formuesgoder som er formålet for denne gruppen.

I straffeprosessloven har vi også regler om rettigheter i forhold til mindreårige under 18 år, se straffeprosessloven § 83: ”Er siktede under 18 år, har også hans verge partsrettigheter.” Spørsmålet er ikke løst i rettspraksis. Det finnes rettspraksis i forhold til samtykke i forhørsretten se bl.a. Rt. 1964 s. 155. Da forhørsretten og samfunnsstraff har to forskjellige hensyn, kan disse ikke sammenlignes. Reelle hensyn taler for at det er opp til den mindreårige selv å samtykke til dom om samfunnsstraff. Motsatsen blir enten betinget eller ubetinget fengsel. Spørsmålet er ikke ”straff eller ikke straff”.

⁴⁵ Domfelte ble i byretten idømt 21 dager ubetinget fengsel. Dissens hvor fagdommer stemte for betinget fengsel. Spørsmålet om samfunnstjeneste hadde ikke vært oppe til vurdering før ankebehandlingen i Høyesterett, og det var ikke innhentet samtykke eller egnethetsvurdering av domfelte. Høyesterett la til grunn domfeltes ønske om å gjøre opp for seg og at hendelsen hadde gått svært inn på ham. Ut fra denne forklaringen mente Høyesterett at domfelte ville være villig til å utføre samfunnstjeneste. På grunn av lang tid siden det straffbare forholdet var begått, idømte Høyesterett samfunnstjeneste.

⁴⁶ Ot.prp. nr. 72 (1989–1990) s. 59 sp. 1avns. 1.

3.2.5 Alder

Ingen nedre eller øvre aldersgrense i loven.⁴⁷

Rettspolitisk er samfunnsstraffen i fokus når det gjelder de yngre lovbrysterne, men vi ser at også eldre blir dømt til samfunnsstraff. I 2005 var det i forhold til alder ved iverksettelse 222 personer under 18 år (9 %) og 8 personer over 60 år (0,3 %) som var idømt samfunnsstraff.⁴⁸

Barnekonvensjonen setter grenser for barnearbeid, men domstolene bruker hele aldersskalaen hvor den yngste som er dømt til samfunnsstraff er per i dag er rundt den kriminelle lavalder på 15 år jf. straffeloven § 46.

Høyesterett har en rekke ganger domfelt unge mennesker for tildels alvorlige og grove lovbrudd med bruk av samfunnsstraff.⁴⁹

Eksempler fra rettspraksis:

Rt. 2003 s. 456 – fartsoverskridelse jf. vegtrafikkloven av 18. juni 1965 nr. 4 § 31 (1) jf. § 5 (1). På grunnlag av domfeltes unge alder ved overtredelsen, ble straffen satt til samfunnsstraff i 36 timer, selv om overtredelsen lå betydelig over det som etter praksis skal til for å idømme ubetinget fengsel.

Dommen har tatt i betraktning den rettsutvikling hvor man ønsket økt anvendelse av samfunnstjenesten forhold til den grovere kriminalitet se St. meld. nr 27(1997–1998) s. 7.⁵⁰

⁴⁷ Under prøveperioden var den nedre aldersgrensen for idømmelse av betinget dom med vilkår om samfunnstjeneste 17 år.

⁴⁸ Se pkt. 8.1.4 b). Tall fra ”Kriminalomsorgens årsstatistikk 2005” s. 51. [Kriminalomsorgens årsstatistikk 2005](#)

⁴⁹ Rt. 2003 s. 1455 – 300 timer – medvirkning til voldtekt av mindreårig på 15 år. Utført av to jenter på henholdsvis 14 år (hovedpersonen) og 15 år (medvirker).

Rt. 2004 s. 327 – 240 timer – seksuell omgang med mindreårige under 14 år.

Rt. 2004 s. 804 – 210 timer – legemsbeskadigelse strl. § 229 jf. § 323. Domfelte var på gjerningstidspunktet 15 år og 3 måneder.

⁵⁰ Se også Rt. 2005 s. 168.

Rt. 2004 s. 804 – legemsbeskadigelse jf. straffeloven § 229 2 alternativ jf. § 323. Saken omhandlet grov uprovosert vold utøvet av en gruppe på tre gutter i 15–16 års alderen. Høyesterett la her vekt på domfeltes alder (15 år 3 måneder) da overtredelsen fant sted. De individualpreventive hensyn var tyngende ved at det skal svært mye til før unge mennesker sperres inne. Domfeltes utvikling etter handlingen var ikke utslagsgivende for bruken av samfunnsstraff. Dissens i dommen på dette punkt se avsnitt (26).

HR-2006–01816-A legemsbeskadigelse. Domfelte var 18 år og 4 måneder på gjerningstidspunktet. Det ble prosedert på domfeltes unge alder, hans tilståelse samt at han hadde skværet opp med fornærmede i saken. Etter en helhetsvurdering kom Høyesterett til at forholdene samlet ikke begrunnet unntak fra den klare hovedregel om ubetinget fengsel i slike saker. Denne saken har noen likhetspunkter med Rt. 2004 s. 1066. Her fikk domfelte 45 timer samfunnsstraff med gjennomføringstid på 90 dager.

3.2.6 Unntakene i forhold til straffeloven § 28 a (1), bokstav b

Den klare hovedregel er at samfunnsstraff bare idømmes når hensynet til straffens formål ikke taler mot en reaksjon i frihet, jf. straffeloven § 28 a (1), bokstav b. Bare når det foreligger **rehabiliteringshensyn** eller **særlige omstendigheter**, kan domstolene unnlate å idømme ubetinget fengselsstraff. Disse to hensynene er skapt gjennom langvarig rettspraksis.

3.2.6.1 Rehabiliteringshensyn

Med rehabiliteringshensyn tenker man først og fremst på behov for rehabilitering i forhold til rus, men det kan og være i forhold til rehabilitering tilknyttet andre personlige forhold. En helhetsvurdering må gjøres på grunnlag av forholdene i den enkelte sak.

I forhold til Høyesteretts praksis om bruk av samfunnsstraff av rehabiliteringshensyn, er det et vilkår i vurderingen at det skal foreligge ”en reell og lovende rehabiliteringssituasjon, og at denne klart og sterkt tilsier at fengselsstraff ikke bør brukes”.⁵¹

Rusrelatert rehabilitering er ofte oppe i saker angående narkotikakriminalitet. Det kreves at det foreligger en fasthet og progresjon i rehabiliteringen dersom denne skal legges til grunn

⁵¹ Se Rt. 2005 s. 1312, Rt. 2003 s. 208, Rt. 2003 s. 211, Rt. 2003 s. 1153, Rt. 2004 s. 492 og Rt. 2005 s. 782.

for å idømme samfunnsstraff. I tillegg kreves som nevnt ovenfor; en reell og lovende rehabiliteringssituasjon.

I flere saker har temaet rehabilitering blitt tatt opp i forbindelse med asylsøkere som har gjort noe kriminelt. Spørsmålet blir om deres problemer med å tilpasse seg det norske samfunn i forhold til språk, kulturforskjeller, skolegang og bosituasjon kan ansees som en rehabiliteringssituasjon. I tillegg tas det opp situasjoner av ulik karakter som asylsøkeren har opplevd i hjemlandet og som preger ens psyke på en negativ måte.⁵²

Ved siden av hensynet til unge lovbrøyttere, er rehabilitering et viktig område i forhold til lovendringen 1. januar 2006.

Eksempler fra nyere rettspraksis:

Rt. 2005 s. 1312, domfeltes rehabiliteringshensyn manglet tilstrekkelig fasthet og progresjon for å kunne begrunne bruk av samfunnsstraff.

HR-2006–00964-A, drøftelse av rehabilitering for domfelt asylsøker som hadde bodd i Norge i seks år da det straffbare skjedde. Høyesterett mente det ikke forelå rehabiliteringssituasjon på grunn av vanskelig integrering i det norske samfunnet.

HR-2006-01548-A, grov narkotikaforbrytelse. Både tingsrettene og lagmannsretten hadde sterkt fremhevet rehabiliteringshensynet grunnet endring av livssituasjon. Høyesterett mente derimot at dette hensynet ikke var sterkt nok i forhold til allmennpreventive hensyn og sakens alvorlighet til å idømme samfunnsstraff. Derimot gjorde de om dommen slik at 6 måneder ble gjort betinget.

HR-2006–01573-A, domfelte var for tiden ikke inne til rehabilitering grunnet psykiske problemer. Han stod på venteliste for samtalebehandling. Høyesterett uttalte avns. (18) ”Da han ikke befinner seg i noen rehabiliteringssituasjon, forutsetter som nevnt samfunnsstraff i vår sak at andre særlige og tungtveiende forhold kan begrunne denne reaksjon”. Slike forhold forelå ikke, og domfeltes soningsdyktighet må avgjøres atskilt i forbindelse med soning av straffen.

⁵² Eks. Rt. 2006 s. 382, annenvoterende avsnitt (12) og (13). Dissens 4-1. Se også HR-2006–00964—A.

3.2.6.2 Særskilte omstendigheter

Hensynet er skapt gjennom langvarig rettspraksis. Eksempler er lang saksbehandling som ikke kan lastes den domfelte, tilståelse som har hatt innvirkning på oppklaring av saken og omsorgsbehov som gjør at man ikke kan sone i fengsel.

Eksempler fra nyere rettspraksis:

Rt. 2004 s. 772 – narkotika, regnskapsforbrytelse samt overtredelse av våpenloven. Det hadde gått tre år siden overtredelsene hadde funnet sted og domfelte hadde kommet med en uforbeholden tilståelse, i tillegg hadde domfelte utvist positive personlige forhold.

Straffeloven § 28 a (5) (daværende sjette ledd), med bestemmelse om 30 dager ubetinget fengsel i tillegg ble gitt, men på grunn av utholdt varetekt ble straffen ansett som allerede avsonet.

Rt. 2005 s. 343 – grov narkotikaforbrytelse. Da det hadde gått 3,5 år fra forholdet fant sted til saken var ferdig etterforsket, omgjorde Høyesterett dommen i lagmannsretten som var 45 dager ubetinget og 45 dager betinget til samfunnsstraff i 300 timer med en gjennomføringstid på ett år.

Rt. 2005 s. 1070 – grov narkotikaforbrytelse. Her kom alle de tre ovennevnte eksemplene i praksis. Lagmannsretten idømte 8 måneder ubetinget hvorav 5 ble gjort betinget.

Høyesterett omgjorde straffeutmålingen på grunnlag av en tilståelse fra domfelte, at det hadde tatt lang tid samt domfeltes eneansvar for sin fire år gamle sønn. I tillegg la de vekt på domfeltes personlige positive utvikling. Forbrytelsen var et rent profittmotiv fra domfeltes side. Forholdet til domfeltes omsorgssituasjon er drøftet også: Rt. 2005 s. 158 og Rt. 2004 s. 1440.

HR-2006–01539-A – tyveri av postsendinger. De domfelte anket over straffeutmålingen på grunn av begge de domfeltes tilståelse av tyveriene. Høyesterett la imidlertid ikke stor vekt på opplysningene som hadde kommet fra de to i forbindelse med saken. Tilståelsene hadde ikke hjulpet avgjørende til etterforskningen i saken.

3.3 De idømte timene samfunnsstraff etter straffelovens § 28 a skal gå ut på:

3.3.1 Samfunnsnyttig tjeneste

Straffegjennomføringsloven § 53 (1) bokstav a.

Samfunnsnyttig tjeneste er best egnet for de som har evnen til å holde avtaler og har en viss utholdenhet. Innholdet skal bestå av ulønnet samfunnsnyttig arbeid for offentlig virksomhet, offentlig understøttet virksomhet eller frivillig virksomhet⁵³. Samfunnsnyttig tjeneste er den mest brukte tiltaket i samfunnsstraffen med ca. 75–80 % av alle iverksatte dommer⁵⁴. Arbeidet skal ikke bety en verdiskapning innenfor privat virksomhet av forretningsmessig karakter.

Oppdragsgiver skal gi den domfelte god innsikt og veiledning under gjennomføringen av tjenesten⁵⁵.

Tjenesten kan utføres alene eller i grupper av domfelte.

I 2002 var tallet på samfunnsnyttig tjeneste målt i timer, 5 885. Dette utgjorde i prosent 77,7 i forhold til den totale iverksatte samfunnsstraff. I 2005 lå tallet på antall timer, 126399. Sett i forhold utgjorde dette i prosent 71. Man fikk en voldsom økning i antall timer samfunnsnyttig tjeneste fra 2002 til 2005. Likevel ser man at prosentsatsen er tilnærmet lik i forhold til totale antall timer, med en liten nedgang i 2005.

⁵³ Allerede i Kriminalmeldingen St. meld. nr. 104 (1977–1978), ble det påpekt at man skulle finne forsømte, viktige oppgaver i samfunnet som av ulike grunner ikke kan løses ved lønnet arbeidsinnsats. Det var aldri snakk om å skape nye ”lønnede” arbeidsplasser, eller ta vekk lønnede arbeidsplasser den vanlige arbeider. Reaksjonssystemet skulle samsvare med synet på medmenneskelighet og humanitet. Kriminalmeldingen s. 118–119 pkt. 7.3.10.3 flg.

⁵⁴ Kriminalomsorgens sentralforvaltning (KSF) har som mål at minst 25 % av samfunnsstraffens innhold skal være annet enn samfunnsnyttig tjeneste. Kriminalomsorgens årsstatistikk 2005 s. 51.

⁵⁵ I forhold til innhold i tjenesten; se Retningslinjer for programvirksomhet punkt 5.1. Retningslinjene.

3.3.1.1 Samfunnsnyttig tjeneste – brudd på EMK art. 4?

Ved idømmelse av samfunnsnyttig tjeneste blir den domfelte beordret til å utføre tjenesten på sin egen fritid utenom vanlig arbeid og skolegang.

EMK art. 4 pkt. 2 setter forbud mot tvangsarbeid. Etter menneskerettsloven § 3 jf. § 2 skal bestemmelser i EMK gå foran norsk rett ved eventuell motstrid.

Forbudet om tvangsarbeid jf. EMK art 4 ble behandlet i forarbeidene til lov om gjennomføring av straff mv. (straffegjennomføringsloven).⁵⁶

Det var ikke noe tilsvarende unntak for ”samfunnsstraff” slik vi finner for ”arbeid utført under vanlig forløp av frihetsberøvelse” i EMK art 4 nr. 3 a) jf. art. 5. Ikke bare domfellelse etter straffedom inkluderes her, men og andre former for frihetsberøvelse etter art. 5 (1) a), som f. eks pålagt rehabilitering.

Vi har under hele tiden hatt et krav om samtykke⁵⁷ for å bli idømt samfunnsstraff. Med et slikt samtykke unngår man forbudet i EMK art. 4 pkt. 2. Gir ikke domfelte slikt samtykke, kan samfunnsstraff ikke idømmes.

3.3.2 Programvirksomhet

Straffegjennomføringsloven § 53 (1) bokstav b.

Formålet ved bruk av programvirksomhet er blant annet å lære den domfelte ferdigheter som skal til for å mestre et liv uten kriminalitet. Det vil også være med på å redusere eventuelle skadevirkninger av et fengselsopphold. I tillegg er det for mange domfelte ikke et alternativ å gjøre samfunnsnyttig tjeneste. De trenger derfor et annet alternativ.⁵⁸

Programvirksomhet kjennetegnes blant annet ved dens utgangspunkt i domfeltes behov og ressurser, samt motiveringen til å endre adferdsmønster og motvirke ny kriminalitet.

Virksomheten er metodisk, strukturert og ikke minst evaluerbar.

⁵⁶ Ot.prp. nr. 5 (2000–2001) s. 16 sp. 1 pkt. 3.3.

⁵⁷ Se pkt. 3.2.4 om samtykke.

⁵⁸ Retningslinjer for programvirksomhet punkt 2. [Retningslinjene](#).

Tiltakene som faller inn i denne gruppen må være godkjente program. Ca. 5 % av antall iverksatte dommer har programvirksomhet som hoveddel. I utgangspunktet er program frivillig, men i forhold til forskriften § 5–2 kan informasjon om program pålegges den enkelte domfelte i forbindelse med kartleggingen.

Dersom det ikke er mulig å tilby den domfelte et egnet program, skal det undersøkes om andre etater kan tilby tilsvarende program som er egnet for å motvirke ny kriminalitet.⁵⁹

I 2002 var tallet på programvirksomhet målt i timer, 349. Sett i forhold utgjorde dette i prosent, 4,6. I 2003 lå tallet på antall timer, 4055. Sett i forhold utgjorde dette 4,9 %. Også her ser man en stor økning i antall timer, mens den prosentvise økningen er minimal 0,3 %.

I forhold til program er det sagt i forarbeidene⁶⁰, at Kriminalomsorgen skal særlig legge vekt på tiltak som kan fremme den domfeltes evne til å motvirke sitt kriminelle handlingsmønster.

Typer programvirksomhet kan variere fra region til region, men de mest vanlige er⁶¹: Alternativ til vold, Ungdom mot vold, Brottsbrytet⁶², Mitt Valg⁶³, En – til – en, Stifinner´n og Ny start. Virksomheten skal primært drives av friomsorgskontorets egne saksbehandlere, men det forutsettes visse fagkrav⁶⁴.

⁵⁹ Retningslinjer for programvirksomhet punkt 5.1 bokstav b. Retningslinjene.

⁶⁰ Ot.prp. nr. 5 (2000-2001) s. 132.

⁶¹ Frem til 2004 eksisterte det en såkalt ”programbank” på KRUS hjemmeside. Her skulle alle regioner melde inn sine programmer, slik at andre skulle ha oversikt over hva de ulike regionene kunne tilby. I tillegg lå den offentlig på nettet for informasjon til publikum. Denne er nå lagt ned på grunn alle programmene som har kommet siste tiden, og at det ikke lenger er mulig å holde den oppdatert.

⁶² Svensk kognitivt og fleksibelt program som fokuserer på kriminalitet, holdninger, tankemønster og atferd.

⁶³ Kanadisk kognitivt program med hovedmål å minske risikoen for tilbakefall til rus.

⁶⁴ Man må ha godkjent den programvirksomhet man utfører selv. KRUS har ansvaret for slik opplæring.

3.3.3 Andre tiltak egnet til å motvirke ny kriminalitet

Straffegjennomføringsloven § 53 (1) bokstav c.

Andre tiltak kan være behandling, individuelle samtaler, konfliktråd eller andre tiltak som kan være kriminalitetsforebyggende, og som Kriminalomsorgen finner egnet.

Praksis og mulige tiltak varierer fra kontor til kontor innenfor friomsorgen. Eksempler er rusbehandling, sosialmedisinsk senter, kortere behandlingsopphold, jobbsenter og ulike fritidsaktiviteter⁶⁵.

I de individuelle samtalene skal det settes fokus på de individuelle faktorene som utløser kriminaliteten. Hva kan den domfelte selv gjøre for å unngå ny kriminalitet samt at saksbehandle stimulerer til kontakt med andre offentlige etater. Timeantallet man bruker på slike samtaler, bør stå i forhold til dommens lengde.

I forhold til alle tre straffealternativene, er tanken bak bestemmelsene blant annet, at det blir viktig å gi et innhold i straffen som skal virke tilstrekkelig tyngende for den domfelte, for at den skal bli akseptert av allmennheten og bli anvendt av rettsapparatet. Tiltakene skal kunne brukes sammen eller hver for seg slik at man får et individuelt tilpasset opplegg for hver enkelt straffedømt.

3.4 Diverse bestemmelser i medhold straffeloven og straffegjennomføringsloven

3.4.1 Subsidiær fengselsstraff

I dommen skal det fastsettes en subsidiær fengselsstraff som skal tilsvare lengden på den straff man ville bli idømt uten samfunnsstraff etter straffeloven § 28 a (2) pkt. c).

⁶⁵ Bestemmelsen gir en generell adgang til å benytte ulike kriminalitetsforebyggende tiltak, se [retningslinjene](#) pkt. 5.1 flg.

3.4.2 Utmålingsregler og gjennomføringstid

Etter straffeloven § 28 a (3) bokstav a og c skal det i dommen fastsettes et timeantall og en gjennomføringstid. Timetallet skal være mellom 30–420 timer⁶⁶ med en gjennomføringstid på inntil ett år hvis ikke sterke grunner taler for en lengre gjennomføringstid. Her skal det eventuelt legges vekt på de særlige individuelle forhold som tilsier at det bør anvendes samfunnsstraff, selv om forholdet objektivt sett kvalifiserer for en lengre fengselsstraff enn ett år. Loven opererer med absolutte grenser.

Forarbeidene forutsetter at 30 timer samsvarer med en måneds fengsel. Det er viktig for friomsorgen at gjennomføringstiden ikke settes for kort i forhold til antall timer idømt straff. Lovbryter skal gjennom en kartleggingssamtale, samt ha mulighet til å sette i gang og gjennomføre tiltaket og eventuelle individuelle samtaler innen fristens utløp.⁶⁷

Koblingen mellom gjennomføringstiden og den alternative fengselsstraffen er viktig idet den skal vise den nære sammenhengen mellom en dom på ubetinget fengsel og samfunnsstraff. Det vil være uheldig om denne sammenhengen brukes på feil måte, da den endrer realiteten i selve samfunnsstraffedommen, og kan gi samfunnet et feil bilde av samfunnsstraffen som en hovedstraff på lik linje med fengsel.

⁶⁶ Ved lovendringen i 2002 var det et forslag fra blant annet Møre og Romsdal og Sogn og Fjordane statsadvokatembeter, at timetallet kunne økes ytterligere, samt at personer uten fast arbeid burde kunne få høyere timeantall enn personer som er i arbeid, jf. Ot.prp. nr. 5 (2000–2001) s. 128. Forslaget fikk ikke gjennomslag grunnlagt den systematiske forskjellsbehandling som ville skjedd avhengig av stilling på arbeidsmarkedet. I tillegg ville det skape problemer i forhold til skifte på status på arbeidsmarkedet.

⁶⁷ Det kom kritikk i forhold til kartleggingssamtaler om disse skulle være inkludert i straffetiden eller ikke. Kriminalomsorgen i Hedemark kom med slik kritikk grunnet de korte dommene ville få liten tid til gjennomføring av tiltak, hvis disse samtaler skulle være inkludert i straffetiden jf. Ot.prp. nr 5 (2000–2001) s. 131. Motargumentet som veide tyngst i vurderingen, var at det ga den domfelte liten forutberegnelighet i forhold til lengden på straffen. Kriminalomsorgen ville ha rimelig gode opplysninger allerede før en slik samtale på grunnlag av eventuell personundersøkelse.

Som tidligere har nevnt, har det skjedd endringer i forhold til regler om utmålt straffetid. I dag skal det utmåles en straff mellom 30–420 timer. Utmålingen skal skje i forhold til straffenivået i tilsvarende saker, ikke etter hvor lang tid vedkommende trenger for rehabiliteringens skyld.

Problemer kan oppstå ved korte straffer, grunnet tid som går med til kartlegging, og tid til selve tiltaket ikke strekker til. Ved en dom på 30 timer får man i praksis nesten ingen mulighet til å starte et program eller gjøre samfunnsnyttig tjeneste. I praksis ser man at timene skal gå med på en obligatorisk kartleggingssamtale og oppfølgingssamtaler samt program eller arbeide. Jeg vil påstå at man ikke får utnyttet straffen like godt som de domfelte med flere straffetimer.

Statistisk sett ligger gjennomsnittstraffen på 90 timer. Halvparten av dommene er inntil 60 timer. Den vanligste dommen er en dom på 45 timer med gjennomføringstid på 120 dager. Gjennomsnittlig gjennomføringstid i dager er på 158.⁶⁸

Rettspraksis har utarbeidet en norm på 30 timer gjennomføring pr. måned. Imidlertid viser rettspraksis at det er store sprik her. Med tanke på at domfelte skal utføre straffen på sin egen fritid ved siden av skole eller arbeid, er det viktig at antall timer straffetid pr. måned ikke vesentlig overstiger 30 timer. Tall fra etatsregisteret KOMPIS viser en ganske stor variasjon i forholdet mellom timeantall og gjennomføringstid.⁶⁹

3.4.3 Iverksettelsestid

En del av grunnlaget for både samfunnstjenesten og nå samfunnsstraffen, er de lange soningskøene. Et paradoks er da at vi også i forhold til samfunnsstraffen har soningskøer i

⁶⁸ Tallene stammer fra statistikk i 2005 i KOMPIS. Store avvik før 2005 er ikke registrert.

Gjennomsnittstraffen i 2003 var på 86 timer, den vanligste dommen var på 30 timer med gjennomføringstid på 120 dager. Gjennomsnittlig gjennomføringstid i dager var på 146. KOMPIS 2003.

⁶⁹ Materiale fra tre ulike regioner viser en variasjon fra 2,5 timer per. måned til 45 timer per måned.

Evaluering av innføringen av samfunnsstraff 1/2003 s. 24.

flere regioner. Statistisk blir ca 80 % av dommene iverksatt innen to måneder etter at friomsorgen registrerer dommene.⁷⁰

3.4.4 Særlige tilfelle med en tilleggsstraff på inntil 30 dagers ubetinget fengselsstraff (deldom)

Omfatter en reell ubetinget fengselsstraff ved siden av dommen på samfunnsstraff etter straffeloven § 28 a (5) bokstav b). Det er et absolutt tillegg på 30 dager ”når særlige grunner tilsier det”. Allerede under prøveperioden hadde man mange deldommer. Spørsmålet ble således diskutert i forarbeidene til lov om samfunnstjeneste.⁷¹

I vurderingen skal det vektlegges om det er rimelig og hensiktsmessig for resultatet. Den ubetingede del skal ikke forstyrre i forhold til samfunnsstraffen, og det er opp til friomsorgen og påtalemyndigheten å se til at de to straffene forenes på en god måte. I praksis er det ofte i forbindelse med utholdt varetekt at bestemmelsen kommer på tale. Ellers skal utholdt varetekt komme til fradrag i samfunnsstraffetiden. En slik avgjørelse ligger helt i grenseland av ubetinget fengsel, og benyttes nok således sjelden.

Rettspraksis er beskjedent. Av eksempler på rettsavgjørelser kan man finne:

LB-2003–13978. Domfelte fikk 360 timer samfunnstjeneste samt 30 dager ubetinget med fradrag for 11 dager utholdt varetekt for medvirkning til oppbevaring av narkotika.

LB-2005–161857. Domfelte fikk idømt samfunnsstraff på 150 timer. Lagmannsretten vurderte ubetinget fengsel på 30 dager i tillegg, men på grunnlag av hennes 3 år gamle sønn ble det ikke ilagt.

⁷⁰ Statistikk fra KOMPIS 2003. 81 % av dommene ble iverksatt innen to måneder. Det er fylkesvis variasjon, og Oslo, Akershus og Rogaland stod for nesten 32 % av alle iverksatte dommer i 2003. Videre viste statistikken at det tok nesten 40 dager i gjennomsnitt, fra dommen ble registrert inn til friomsorgskontoret, til den ble iverksatt ved kartleggingssamtale med domfelte.

⁷¹ Ot.prp. nr. 72 (1989–1990) s. 44 sp. 1 pkt. 4.9 flg.

3.4.5 Straffegjennomføringslovens formålsbestemmelse § 2 jf. 3

I kapittel fem i loven er kriminalitetsforebygging uttrykkelig fremhevet: ”kriminalomsorgen skal legge særlig vekt på tiltak som kan fremme den domfeltes evne til å motvirke sitt kriminelle handlingsmønster”.

Det følger av forarbeidene til bestemmelsen i straffeloven § 28 a (1), bokstav b), at begrepet ”straffens formål” er videre enn det hensyn til den alminnelige lovlydighet som tidligere var en begrensning ved bruk av samfunnstjeneste. Hensynet til straffens formål skal ”omfatte alle de hensyn som domstolene i dag vektlegger når den finner at lovbruddet verken kvalifiserer for en betinget fengselsstraff eller for samfunnstjeneste”.⁷²

3.4.6 Forbud mot å bruke berusende eller bedøvende midler

Med hjemmel i straffegjennomføringsloven § 54 (1), bokstav b, er det et totalforbud mot å ruse seg når man møter for å gjennomføre det idømte antall timer samfunnsstraff. Det være seg hos Kriminalomsorgen samt oppdragsgiver og programansvarlige. Det er ikke et generelt totalforbud i gjennomføringstiden, men med hjemmel i straffegjennomføringsloven § 55 jf. § 56, kan Kriminalomsorgen gi den domfelte forbud mot å ruse seg i gjennomføringsperioden, samt foreta undersøkelser om domfelte faktisk oppfyller rusforbudet. Grunnlaget for et slikt forbud er når det ansees nødvendig for å motvirke at domfelte begår ny kriminalitet rettet mot noens liv, helse eller fritid jf. § 55 (1). Dette kan oppleves som en skjerping i straffen og kan fremstå som et problem i forhold til likhetsprinsippet. Det er derfor oppstilt et nødvendighetskrav i bestemmelsen.

Kriminalomsorgen skal oppheve forbudet når det ikke lenger er fremstår som nødvendig, jf. (2).

Dette fordrer ekstra oppfølging fra Kriminalomsorgen, og de kan foreta uanmeldte hjemmebesøk for å ta prøver av domfelte. Denne tiden regner ikke med i den utmålte straffeperioden jf. § 56 (3). Bruk av berusende eller bedøvende midler er forhold som klassifiserer til brudd som kan medføre fullbyrding av den subsidiære fengselsstraffen jf. straffegjennomføringsloven § 58.

⁷² Jf. Ot.prp. nr 5 (2000–2001) s. 126 sp. 2 avsn. 3.

3.4.7 Mulighet for pågrepelse av politiet ved unnlatt oppmøte under gjennomføring av samfunnsstraff

Etter straffeprosessloven § 461 (3) kan den som uteblir under gjennomføringen av straffen bli hentet av politiet.

3.5 Fremtidsplan⁷³

Hensikten med en slik plan er at den domfelte skal sikres en målrettet og strukturert straffegjennomføring ut fra den enkeltes individuelle behov. Mål som domfelte setter seg vil kunne strekke seg ut over den tiden vedkommende har kontakt med kriminalomsorgen. Tiltakene må imidlertid ligge innenfor perioden.

Reglene for fremtidsplaner er nedfelt i egne retningslinjer utferdiget av Kriminalomsorgens sentrale forvaltning (KSF).

I praksis kan det bli et problem for friomsorgen til å få gjennomført en slik plan. I forhold til særlig de korte straffene får man et tidsproblem i og med man skal ha tid til kartlegging, selve tiltaket og kanskje individuelle samtaler. Det oppstår et tidspress da en slik plan tar tid å utforme. I tillegg foreligger det ofte en PU med den domfelte, og sammen med denne og en kartlegging har friomsorgen mye av arbeidet med en fremtidsplan gjort allerede uten at det blir plan etter mønster fra retningslinjene.

Etter retningslinjene pkt. 4 er det avdelingssjefen på hvert kontor som har ansvaret for at slike planer blir utarbeidet av den enkelte saksbehandler. Antall planer blir det nå ført

⁷³ St.meld. nr. 27 (1997–1998) pkt. 5.3 flg. Et ønske ved at Kriminalomsorgen skulle gjennomføre straffen med større systematikk og målorientering enn tradisjonelt innenfor samfunnstjenesten. Hovedformålet med en slik plan var å motvirke ny kriminalitet. En slik plan skulle utarbeides for de som ble prøveløslatt etter 2/3 soning eller fullbyrdet en samfunnstjeneste. Like etter soningen skulle nedtegning av en slik plan iverksettes. Planen skulle skissere både konsekvenser av brutte betingelser samt fordeler ved oppfølging av planen.

statistikk over i hver region. Planen blir en sosialfaglig utfordring for den enkelte saksbehandler.

3.6 Personundersøkelser (PU)

3.6.1 Personundersøkelser etter gjeldene rett

Hjemmelen for å kunne foreta personundersøkelser finner vi i straffeprosessloven § 161 flg. og påtaleinstruksen kap. 14, som gir påtalemyndigheten en generell adgang til å rekvirere personundersøkelser.

Bakgrunnen for hvorfor man innhenter en personundersøkelse er for å skaffe tilveie opplysninger om den siktedes personlighet, livsforhold og fremtidsmuligheter til bruk for avgjørelse i saken.⁷⁴ Domstolene kan fortsatt innhente personundersøkelser der det blir ansett hensiktsmessig med hjemmel i straffeprosessloven § 161.

Samtykke er i dag eneste begrensning for idømmelse av samfunnsstraff.

Formålet med personundersøkelser er å innhente informasjon til bruk for rettens avgjørelse i saken. Når Kriminalomsorgen skal utforme straffen vil personundersøkelse være et nyttig verktøy for å kunne utforme straffen på en god måte, i tillegg vil det ofte være behov for ytterligere og oppdatert informasjon i forhold til tidligere personundersøkelser.

Personundersøkelser blir i praksis innhentet før domsstadiet.⁷⁵ Man innhenter informasjon for å vurdere hvordan straffen bør utformes. Kriminalomsorgen utarbeider forslag til tiltak i undersøkelsen, og den siktede blir så gjort oppmerksom på at undersøkelsen kan få

⁷⁴ Straffegjennomføringsloven § 161 (2).

⁷⁵ Hvem som utfører en slik PU; se straffegjennomføringsloven § 163 smh. påtaleinstruksen § 14–3.

betydning i forhold til å bli dømt til ubetinget fengsel eller ikke. Siktete er da oftest svært samarbeidsvillig og motivert til å gi Kriminalomsorgen de opplysningene som de ber om.⁷⁶ Retten kan på egenhånd rekvirere en personundersøkelse jf. straffeprosessloven § 294, ”rettens ansvar for sakens opplysning”.

Etter fjerningen av egnethetsvurderingen har politijuristene uttalt at de synes endringen er positiv, da det ofte tar lang tid i selve saksbehandlingen for å vente på en personundersøkelse. Riksadvokaten mener det likevel er gunstig å rekvirere personundersøkelser der det er snakk om å idømme samfunnsstraff.⁷⁷

3.6.2 Forslag til endringer i forhold til unge lovbrytere

Regjeringen har forslag som går ut på å innføre obligatorisk personundersøkelser for de under 18 år som er siktet i en straffesak. Personundersøkelser skal bli et godt og gjennomarbeidet dokument i arbeidet med de unge som skal følge den unge fra etterforskningen er avsluttet og til straffen gjennomført.⁷⁸

3.7 Brudd

Omhandles i straffeloven § 28 b, og forskriften til lov om straffegjennomføring §§ 5–3 og 5–4 samt straffegjennomføringsloven §§ 57 og 58.

Målet med å sette i verk en reaksjon er å markere en uakseptabel atferd, sikre at den domfelte gjennomfører straffen samt forbygging av ny kriminalitet.

Reksjonsformene er følgende: muntlig advarsel, innskjerpingssamtale og hel eller delvis fastsettelse av subsidiær fengselsstraff. Bruddets alvorlighetsgrad er bestemmende på hvilken reaksjonsform som benyttes.

⁷⁶ Det er ikke et krav om at siktete samtykker til en slik undersøkelse gjennomføres jf. straffeprosessloven § 162 og påtaleinstruksen § 14–2. Siktete har rett til å gjøre seg kjent med innholdet i undersøkelsen jf. påtaleinstruksen § 14–5. Personundersøkeren må ikke forespeile den siktete et bestemt utfall i saken.

⁷⁷ Rundskriv fra Riksadvokaten nr. 1.2003 s. 7, nest siste avsnitt.

⁷⁸ Jf. St. meld. nr. 20 (2005–2006) s. 11sp. 1 siste pkt.

Praksis tilsier at så lenge det ikke foreligger ny kriminalitet, skal det foreligge gjentatte forsømmelser fra den domfelte for at straffen skal bli omgjort. Jmfør Rundskriv G-23/00 slås det fast at ugrunnet fravær, beruselse i tjenesten, dårlig arbeidsinnsats mv. må kunne betegnes som alvorlige brudd som kan føre til omgjøring.⁷⁹ Det må tas en individuell helhetsvurdering i hver sak.

Det er nødvendig med klare og enkle, og ikke minst felles regler som skaper forutsigbarhet hos den domfelte i forhold til når og hvordan et brudd vil bli møtt av friomsorgen. Til slutt er det viktig med en rask og hensiktsmessig reaksjon ved brudd, for så vel av allmennpreventive som individualpreventive grunner. Her er det veldig viktig at det ikke går for lang tid mellom bruddet og den reaksjonen som fastsettes, særlig i forhold til de som får ubetinget fengsel. Lange soningskøer gjør det imidlertid slik at det kan gå mange måneder til reaksjonen i praksis settes i verk.

Som vi ser, har vi også her fått endringer i forhold til samfunnsstraffen:

Vi har fått en ”kan”-regel i forhold til begge bruddtyper. Hvor vi før endringen 1. januar 2006 i år hadde en ”skal”-regel i forhold til brudd på vilkårene gitt i forbindelse med samfunnsstraffen, og en ”kan”-regel i forbindelse med brudd grunnet ny kriminalitet.

Lovgiver har her gitt en større rolle til domstolene, som tidligere kun kunne avsi dom for brudd på grunnlag av kriminalomsorgens begjæring. Her har lovgiver allerede gjennomført en forandring foreslått av Justis- og politidepartementet. Departementets vurdering er følgende beskrevet i Ot.prp. nr. 90 (2003–2004) s. 302 sp. 2 avsn.6.

”For å unngå at bagatellmessige vilkårsbrudd skal kunne resultere i omgjøring, samt for å sikre domstolene en reell prøvelsesrett i omgjøringssaker, foreslår departementet at det

⁷⁹ Ot.prp. nr. 5 (2000–2001) s. 129.

innføres en regel om at retten ”kan” beslutte hel eller delvis omgjøring ved alle former for vilkårsbrudd, se utkastet § 52 første ledd bokstav a og b. Rettssikkerhetsbetraktninger tilsier at forvaltningsavgjørelser med så vidt inngripende konsekvenser for den det gjelder, ikke bør fattes uten at domstolen gis en viss adgang til å prøve forvaltningens skjønn”.

3.7.1 Forholdet hel eller delvis omgjøring

Ved delvis omgjøring står resten av samfunnsstraffen fortsatt ved lag. Derimot ved hel omgjøring kommer den subsidiære fengselsstraffen frem, og gjøres til ubetinget fengsel for den domfelte.

Er deler av samfunnsstraffen allerede gjennomført, skal dette avkorte fengselsstraffen etter fastsatte regler, se. Straffeloven § 28 b (1), 2 punktum.

Når gjennomføringstiden starter, er ikke direkte gitt i lovgivningen, men i praksis; når første kartleggingssamtale er i gang jf. Rt. 2004 s. 385 avsnitt (14).

3.7.2 Tidligere problematikk i forhold til brudd før gjennomføringstiden hadde begynt.

Vi støtte tidligere på et problem som lovgiver ved endringer 1. januar 2006 har ryddet opp i. Dette var problemer i forhold til bruddsaker som gjorde seg gjeldende før gjennomføringstiden til den domfelte i det hele tatt hadde startet.

Problematikken har vært oppe i Høyesterett⁸⁰:

Tidligere i reglene om samfunnstjeneste hadde man regler som nettopp dekket denne tidsperioden - mellom domfellelse og gjennomføringstidens utløp. Dette ble imidlertid ikke fulgt opp ved lovendringen i 2002, og ga dermed et ”smutthull” for de som begikk nye lovbrudd i mellom domfellelse og kartleggingssamtale. I praksis vet man at dette kan ta noe tid.

⁸⁰ Rt. 2004 s. 1304 nærmere omtalt i avns. (8)-(10).

Høyesterett har drøftet problemstillingen, og erkjent at det finnes et slikt hull. Jamfør maktfordelingsprinsippet er det ikke domstolenes oppgave å endre lovverket, men lovgivers. Regelen synes ikke tilsiktet av lovgiver i og med reglene vi tidligere hadde i forhold til samfunnstjenesten.

Dette spørsmålet ble igjen brakt opp banen av Straffelovkommisjonen⁸¹ og departementet ved å endre ordlyden til ” før utløpet av gjennomføringstiden” i stedet for ” i gjennomføringstiden.” På denne måten gjøres det klart at også straffbare handlinger som begås før den domfeltes første møte med kriminalomsorgen óg skal kunne lede til fullbyrding av den subsidiære fengselsstraffen.

Høyesterett kunne ikke i dommen Rt. 2004 s. 1304, gjøre noe med ordlyden i daværende § 28 b (2), slik at fullføring av samfunnsstraffen utgikk. Dissens på 4–1.

Dette synspunktet er videreført i Rt. 2004 s. 1360.

Lovendringen 1. januar har tettet igjen smutthullet, slik at de som begår brudd før kartleggingssamtalen blir straffet på lik linje med de som begår brudd etter gjennomføringstiden har begynt.

3.7.3 Problemer i forhold til brudd i avbrutt periode av samfunnsstraffen

Spørsmålet om dom for ny kriminalitet som oppstår i en avbrutt periode i samfunnsstraffen kan avsies sammen med dom for vilkårsbrudd, er ikke direkte regulert i ordlyden jf. straffeloven § 28 b(2).

Spørsmålet er omtalt i rettspraksis se Rt. 2004 s. 1360. hvor domfelte hadde begått to nye lovbrudd i en periode etter at Kriminalomsorgen hadde besluttet å bryte gjennomføringen av straffen i medhold av straffegjennomføringsloven § 58 (3), 2 punktum. Ser man i straffeloven § 28 a (7), skal domfelte gjøres kjent med følgene av brudd av at det begås en ny straffbar handling i gjennomføringstiden. Gjennomføringstiden var i denne sak ikke utløpt, kun avbrutt. Høyesterett fastslår at § 28 b (2) gjelder der det begås ny straffbar

⁸¹ Ot.prp. 90 (2003–2004) s. 301.

handling i tiden fra gjennomføringens start til dens utløp, se dommens avsnitt (18) jf. (17) sammenholdt (19).

3.8 Samarbeid med andre instanser og foreninger

Det er viktig å ha et godt samarbeid i flere ledd i gjennomføringen av samfunnsstraffen: Samarbeidet med påtalemyndigheten.

Samarbeidet med skolene

Oppdragsgivere i forhold til samfunnsnyttig arbeid

Foreninger som tar imot domfelte i forbindelse med programvirksomhet.

Nytt samarbeid i Oslo med moskeene i forhold til unge muslimske gutter som får samfunnsstraff.

Sosialkontorene, utdanningsinstitusjonene og skoleverket. Friomsorgen skal stimulere domfelte til selv å ta kontakt med disse offentlige etatene. I tillegg er det en utstrakt bruk av disse etatene mens straffen pågår. Friomsorgen bruker i samarbeid med domfelte, mye tid og ressurser på å få orden på hverdagen og andre forstyrrende forhold til rehabiliteringen. I tillegg har friomsorgskontoret en god kontakt med skoleverket for de som avtjener samfunnsstraffens mens de går på skolen.

En problemstilling som friomsorgen står ovenfor er sitt rykte i forhold til disse samarbeidsinstansene når domfelte begår brudd. Det settes i gang et stort apparat rundt den domfelte som inkluderer mange ulike instanser. En ting er å forholde seg til andre offentlige kontorer, men å skape et godt forhold til de virksomhetene som tar imot domfelte for samfunnsnyttig tjeneste, er enda viktigere. Disse virksomhetene som har en frivillig tilknytning til friomsorgen, vil man jo beholde, men risikerer å miste ved for mange brudd.

3.9 Narkotikaprogram med domstolskontroll

Samtidig med lovendringen i forhold til straffeloven § 28 a og b 1. januar i år, fikk man iverksatt en prøveordning med ”drug court” i Oslo og Bergen.⁸²

Dette går ut på at domstolene i en betinget dom kan sette som vilkår at domfelte gjennomfører et narkotikaprogram. Hjemmelen finner vi i straffeloven § 53 (3) bokstav e), sammen med promilleprogram. Den betingede reaksjonen vil være et alternativ for ubetinget fengsel for de som har rusrelaterte problemer og dømmes for narkotikarelatert kriminalitet. Prøveordningens formål er å forebygge ny kriminalitet, samt fremme domfeltes rehabilitering. Denne prøveordningen er satt til å vare i 3 år, og skal evalueres underveis gjennom en forskningsbasert prosess- og resultatevaluering.⁸³

Oppfølging skal skje på et dagsenter med et tverrfaglig team som tilbyr den domfelte et helhetlig behandlings- og rehabiliteringstilbud. Dersom man ikke møter opp til behandling vil den ubetingede reaksjonen settes i kraft. De domfelte skal gradvis overføres til ordinære tilbud utenfor senteret.

Prøveordningen har fått sin første dom, og en klar utfordring, slik jeg ser det, er å få nok rehabiliteringsplasser til de som trenger det når disse skal overføres ut til ordinære tilbud. Allerede i dag er det lang ventetid på slike plasser, opptil et par år. Det er domstolen som er gitt myndighet til å kunne bestemme når domfelte skal flytte over til ulike faser i programmet.

Kriminalomsorgen i Bergen mener at de allerede kan se bevis på at prosjektet er vellykket. I et mediaoppslag 28. oktober 2006 sier Kriminalomsorgen at av 12 dømte i Bergen er 7 personer fortsatt i programmet.

⁸² Jf. Lov av 17.6.2005 nr. 92 og forskrift av 16. desember 2005 nr. 1518.

⁸³ Se Rundskriv nr. 1.2006: Mål og prioriteringer for straffesaksbehandlingen i politiet – 2006 s. 10 avsn. 5.

4 Den unge lovbrøyer

4.1 Innledning

18. mai 1999 fattet Stortinget følgende vedtak:

”Stortinget ber Regjeringen fremlegge en samlet plan for innsats og tiltak som bekjemper kriminelle handlinger blant barn og unge, herunder så vel reaksjoner som forebyggende tiltak, og presentere denne for Stortinget på en egnet måte i løpet av 1999”.⁸⁴

Regjeringen la høsten 1999 frem St.meld. nr 17 (1999–2000), ”Handlingsplan for bekjempelse av kriminalitet blant barn og unge”. Planen skulle gjelde fra 1999–2004. Handlingsplanen var således delt mellom to departementer: Barne- og familiedepartementet og Justisdepartementet. Grunnen var at kriminalitetsforebygging ikke bare er et justisansliggende, men og viktig for barne- og familiedepartementet, som har det overordnede ansvaret for Regjeringens totale barne- og ungdomspolitik. Det ble utgitt en delplan, ”På rett kjøp”, som beskriver de delene av handlingsplanen som berører justissektorens arbeid i forhold til temaet.

Emnet er videre fulgt noe opp i St.meld. nr. 20 (2005–2006). Meldingen fremhever behovet for et godt tilrettelagt innhold med valg av tiltak slik som behandling, programvirksomhet, samtaler og ikke minst et forpliktende forvaltningssamarbeid. I tillegg en kvalitetsheving i valg av oppdragsgiver samt et bedre samarbeid med disse.⁸⁵ Organisasjonene bør kunne tilby et godt miljø og sosiale kontakter i tillegg til å bygge positive nettverk for de unge.

⁸⁴ St. meld. nr. 17 (1999–2000) Justisdepartementenes del av handlingsplanen s. 1.

⁸⁵ Se avsnitt 4-1.

4.1.1 Gruppen barn og unge

Felles for denne gruppen er at de fleste er umyndige. De har fortsatt krav på omsorg samtidig som det må reageres på lovbruddene. I tillegg er tidsperspektivet annerledes i forhold til de voksne; det skjer utrolig mye i denne tiden i livet.

Barn og unge vil være i ulike livssituasjoner som gjør dem ulikt motivert for å begå kriminelle handlinger. Flesteparten tilhører gruppen som ikke ligger i risikozonen for å begå kriminalitet, og disse vil gjennom allmenn oppdragelse og tilrettelegging av miljø, holde seg borte fra den atferd som er uønsket i samfunnet.

Men for en liten gruppe barn og unge som allerede har vært pågrepet for kriminelle handlinger, må man inn med tett og individuell tilrettelagt behandling for å bringe de tilbake til et lovlydig liv.

Ansvarliggjøring av unge lovbrøyttere er et viktig grunnlag for rehabilitering og endring av en påbegynt kriminell karriere, og dermed hindre videre kriminell utvikling. Det stiller krav til domfelte og de nærmeste rundt ham samt domstolen som må legge til rette for at et lovbrudd kan rettes opp.

Dette er noe av hverdagen til de som jobber i Kriminalomsorgen, og spesielt de som jobber med unge straffedømte. Ved Friomsorgskontoret i Oslo har de valgt å dele seg i tre grupper: unge lovbrøyttere, rusgruppe og prøveløslatelsesgruppe.⁸⁶

Det er viktig å ha fokus på de unge da de ofte er førstegangs domfelte, og trenger mye støtte fra samfunnet for ikke å havne i uføret flere ganger. Mange har fortid hos barnevernet og vært i kontakt med politiet før de når den kriminelle lavalder. Rettspolitisk er dette et satsningsområde på linje med rehabiliteringstilfeller.

En forklaringsfaktor i forhold til kriminalitet blant barn og unge er en selvstendighetstrang som man opplever i tenårene og utover. Det testes grenser i ulike miljøer, og noen har

⁸⁶ Den siste omfatter ikke samfunnsstraffen.

lavere terskler for å gå over samfunnets grenser for hva som er rett og galt. I tillegg måles denne trangen til å teste grenser i sosial fora og ikke alt er sosialt akseptert.

En problematferd som ofte fører til kriminalitet er rusmidler. Dette er en av faktorene som testes mye ut blant barn og unge. Man mister også muligheten til å sette egne grenser, og et annet "jeg" tar over. Man er ikke lenger herre i egen kropp. For unge ser man i praksis at det er nær sammenheng mellom røyking, alkohol og narkotiske stoffer og kriminalitet.

Røyk er inngangsbilletten til andre rusmidler, alkohol er gjerne knyttet til voldshandlinger, og narkotika er ofte knyttet opp mot vinningskriminalitet.

Rusforebygging er da også kriminalitetsforebyggende!

Andre risikofaktorer i forhold til barne- og ungdomskriminalitet er aggresjon og utagerende atferd, forhøyet spenningsøken og familieforhold. I tillegg vet man at man som regel ikke utfører kriminelle handlinger alene, men sammen med andre barn og unge, som en sosial handling. Men utfører vold, mobbing, stjeling, rasing, tagging osv. i en gruppe på flere. Dette virker også selvstyrkende på de innad i gruppen, og det er vanskeligere å gjøre noe med den enes kriminelle handlingsmønster. Det oppnås beskyttelse i hverandre, og muligheten for å ta de som gjør noe galt blir mindre.

I Norge ser man at unge i risikozonen fordeler seg jevnt i de sosiale lag. Men den mest belastede gruppen av lovbrøtere lever under dårlige materielle forhold. Om dette skyldes eget valg av livsstil eller er et resultat av den sosiale posisjonen er vanskelig å si.⁸⁷

I forhold til innvandringsungdom er det en allmenn oppfatning om at disse utfører mer kriminalitet enn andre. Mens det i praksis viser seg at disse er vel så lovlige som de med norsk etnisk bakgrunn. Likevel ser man en mindre gruppe svært kriminell aktive, som tyder på en mer markert polarisering blant unge med innvandrerbakgrunn. Risikofaktorene i denne gruppen er noe annerledes enn for de andre, i form av dårlig økonomi, dårligere leveforhold, vanskeligheter med språk og skolegang, foreldre som er arbeidsledige og ikke minst med en annen kultur i bunnen.⁸⁸

⁸⁷ "På rett kjøp" s. 6.

⁸⁸ "På rett kjøp" s. 7.

I Oslo er Kriminalomsorgen pr. i dag i en tidlig fase med å skape kontakt og samarbeid med moskeene i byen, da disse kan være et ressurspunkt i forhold til minoritetsmiljøer. Man trenger nøkkelpersoner i forhold til utførelsen av samfunnsstraffen for de unge.⁸⁹

4.1.2 Skole og arbeid

Viktig er også kontakten med skolene, politiet, barnevernet og sosiale kontorer. De som havner utenfor skolen er i risikozonen for kriminelle handlinger, og så er de som havner utenfor arbeidslivet. Faste holdepunkter i dagliglivet er svært viktig. Et forebyggende middel er det å sikre at man holder seg på skolen og i arbeid. I noen tilfeller har man gjort en avtale med den domfelte hvor oppmøte på skolen teller med i straffetiden. En dag på skolen blir så avskrevet med et nærmere avtalt antall timer i straffen.

4.1.3 Domfeltes møte med friomsorgen

For det store flertall er det snakk om sin første dom på samfunnsstraff, og dermed første møte med friomsorgen. Første møte er et kartleggingsmøte, se forøvrig kap 3.1.1

I tillegg har retten et ansvar for å fortelle den domfelte om samfunnsstraffen se.

Straffeloven § 28 a (7). I praksis viser det seg at de domfelte har god kunnskap om samfunnsstraffen når de møter friomsorgen første gang.

Mange lekmenn har nok en oppfatning av samfunnsstraff som en mildere form for straff enn ubetinget fengsel.

Men dette er ikke alltid oppfatningen hos de domfelte.

Å gjennomføre en samfunnsstraff uten brudd krever mye egeninnsats og disiplin. I tillegg blir det for mange et krav om en omfattende endring av livssituasjon. Det stilles mange og strenge krav til den domfelte som kan være vanskelig å oppfylle. Det være seg å stå opp tidlig om morgenen for å møte til arbeid, komme tidsnok til avtaler med friomsorgen, holde seg rusfri osv. Det å erkjenne sine problemer er vanskelig for mange, og dermed er det i realiteten mange som velger å sone i fengsel fremfor en samfunnsstraffdom.

⁸⁹ Pågående prosjekt ved Oslo Friomsorgskontor, avdeling "ung".

Her er det opp til friomsorgen å melde inn brudd som gjentar seg. Det gjelder nemlig en ”kan”-regel jf. straffegjennomføringsloven § 58, jf. §§ 54 (1) (2) og 55. Her er det opp til forvaltningens eget skjønn i hver enkelt sak, og det forekommer forskjeller fra region til region i hvor strenge man er.

Etter samtaler med friomsorgen i Oslo har spurt seg hvor strengt kan man egentlig se på dette med å møte for sent til avtaler? Det brukes mye skjønn nettopp på denne problemstillingen. For flesteparten av de domfelte ville det av friomsorgen være urimelig å melde brudd med en gang de kommer for sent til avtaler. Det er veldig vanskelig for mange å måtte forholde seg til avtaletider grunnet egne problemer, avstand til kontoret, mangel på bopel, rus etc. For disse utvises det en del skjønn, og friomsorgen har laget en egen tidstabell i forhold til hvor mye slike forsentkomninger betyr i praktisk fengselstid:

Friomsorgens timetall i forhold til samfunnsstraff og fengselsopphold⁹⁰

1. time	24 timer i fengsel
½ time	12 timer i fengsel
¼ time	6 timer i fengsel
10 minutter	4 timer i fengsel
5 minutter	2 timer i fengsel

En time for sent er altså lik et døgn i fengsel, og dette er ganske mye, men dog viktig i forhold til forståelsen av straffen og viktigheten av saksbehandlerens tid til hver enkelt domfelt. Dette blir tatt med i regnskapet ved eventuelt brudd hos den domfelte.

Det er viktig å se på domstolenes intensjoner når de faktisk idømmer samfunnsstraff. Ofte har de en personundersøkelse til grunn i dommen, og vet mye om domfelte som person. For

⁹⁰ Tall gitt av friomsorgskontoret i Oslo.

mange vil det være problemer med å innfri kravene til friomsorgen når de starter sin soning i form av forsentkomninger, rusproblemer mv.

Problemstillinger som saksbehandler kan møte er at de vil strekke seg litt for langt i den enkelte sak, og at gjennomføringstiden til slutt ikke strekker til. De nye sjansene går også utover andre domfelte som får mindre tid. Det hele kan bli en ond sirkel.

Andre juridiske utfordringer er at mange av de domfelte kommer med mange ulike praktiske problemer som må ordnes før de vil kunne fungere i en samfunnsstraffesituasjon. Noen mangler bolig, arbeid, skolegang etc. og saksbehandlerne har en stor utfordring på dette området. Men de har et godt nettverk til sosialfaglige kontorer osv, og mye av selve straffetiden brukes faktisk på å ordne opp slike ting. Dette er viktig å ta tak i da samfunnsstraffen er nesten formålsløs uten at grunnleggende forhold er på plass for den enkelte. Formålet med samfunnsstraff er blant annet å unngå tilbakefall til den kriminelle hverdagen, og derfor nytter det ikke å hoppe over dette leddet. Man ser at samfunnsstraffen fordrer et mye større faglig miljø enn bare den juridiske biten. Saksbehandlere som er ansatt i friomsorgen er en sammensatt og mangfoldig gruppe. De er utdannede barnevernspedagoger, sosionomer, psykologer, jurister for å nevne noe.

Man møter også en rent forvaltningsmessig utfordring ved at man skal bruke såpass mye skjønn i hver enkelt sak. Med de komplekse problemene de møter, er ingen saker i nærheten av like. Man ser også forskjeller i de forskjellige regionene i forhold til hvor tidlig de melder brudd osv. I praksis viser det seg at skjønnsutøvelsen er forskjellig fra saksbehandlernivå internt på samme kontor og mellom de ulike regionene.

4.1.4 Straffeprosessuelle frister

Det er i de siste årene satt fokus på at saksbehandlingstiden for unge lovbyrtere skal gå raskere.

Mindreårige har krav på å at tiltalespørsmålet avgjøres innen seks uker etter at man er blitt mistenkt for en straffbar handling, med mindre hensynet til etterforskningen eller andre grunner særlige grunner gjør det nødvendig jf. straffeprosessloven § 249 (2).

I forhold til beramning av hovedforhandling skal denne berammes så snart som mulig og senest etter to uker etter at saken har kommet inn til tingsretten, om særlige forhold ikke er til hinder jf. straffeprosessloven § 275 (1). Etter (2) litra b), skal hovedforhandling være i gang innen seks uker hvis ikke særlige omstendigheter er til hinder, hvis siktede var under 18 år da forbrytelsen var begått.

4.2 Barnekonvensjonen art. 37 bokstav B.

Hjemmelsgrunnlaget finner vi i: FN-konvensjonen om barns rettigheter av 20. november 1989⁹¹.

Hovedprinsippet i Barnekonvensjonen er hensynet til barnets beste jf. art. 3.

Når det vanligvis sitter mellom 2–10 personer under 18 år i norske fengsler, er det vanskelig å legge opp til et godt individuelt opplegg for soning. Det store flertallet av innsetninger blant denne gruppen dreier seg om varetekstfengslinger.

Gjennomsnittiden for soning ligger på 60 dager, mot et gjennomsnitt for hele fangebefolkningen som ligger på 100 dager. Syv av elleve innsatte under 18 år, var pr. 12.9.2005 utenlandske statsborgere. Et av satsningsområdene når det gjelder samfunnsstraff pr. 1. januar 2006, er forholdet kriminelle barn og unge.⁹²

Barnekonvensjonen skal vektlegges som et selvstendig moment i domstolenes vurdering i forhold til ubetinget fengsel og samfunnsstraff. Etter barnekonvensjonen art. 37 bokstav b), ”Pågrepelse, frihetsberøvelse eller fengsling av et barn skal skje på lovlig måte og skal bare benyttes som en siste utvei og for et kortest mulig tidsrom”⁹³.

⁹¹ Ratifisert av Norge januar 1990, og inkorporert i norsk rett ved lov 21. mai 1999 nr. 30 om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (menneskerettsloven) § 2 nr. 4 jf. Grunnlovens § 110 c. Ved motstrid skal konvensjonen gå foran se menneskerettsloven § 3.

⁹²Blant annet i Ot.prp. nr. 90 (2003–2004) s. 296 sp. 2 avns. 2 og St.meld. nr. 20 (2005–2006). Regjeringen har gått inn for å øke bruken av samfunnsstraff da særlig overfor unge lovbrøyttere.

⁹³ Norsk oversettelse av artikkel 37 bokstav b.

Konvensjonen vil tre inn i vurderingen i forhold til brudd på utføring av samfunnsstraffen, og dens sanksjoner med hel eller delvis omgjøring til ubetinget fengselsstraff, samt vurderinger i forhold til ubetinget fengselsstraff versus samfunnsstraff.

Vurdering i forhold til bestemmelsen har vært oppe i rettspraksis eksempelvis: Rt. 2005 s. 1096 avsnitt (2). Her dømte Høyesterett til ubetinget fengselsstraff, men deler av straffen ble gjort betinget grunnet domfeltes unge alder (17 år og 11 måneder).

Rt. 2005 s. 33 avsnittene (18)–(24). Høyesterett opprettholdt straffen på 8 dagers ubetinget fengsel for brudd på samfunnsstraffen. Den subsidiære fengselsstraffen var i utgangspunktet på 21 dager. Domfelte hadde unnlatt å møte til ansvarsgruppemøte samt to innskjerpingsamtaler i etterkant og til slutt en individuell samtale med friomsorgen.

Dommen i lagmannsretten var innenfor rammen av reglene i straffegjennomføringsloven § 58 og straffelovens § 28 b, da det var fullt mulig å ta tilbørlig hensyn til ”barnets beste” og bare benytte fengselsstraff som ”en siste utvei” og innenfor ”kortest mulig tidsrom”. Det forelå ingen motstrid til barnekonvensjonens bestemmelser. Førstvoterende fremhevet at det forelå flere brudd på straffen enn hva straffegjennomføringslovens § 58 annet ledd stiller som krav for at kriminalomsorgen ”bør” begjære fullbyrdelse av subsidiær fengselsstraff.

Som grunnlag for fengselsstraffen bygget Lagmannsretten på tingsrettens vurdering om at et kortvarig fengselsopphold ville kunne bidra til at domfelte ”ser alvorret i situasjonen”.

Barnekonvensjonen var også oppe til vurdering i Rt. 2004 s. 804, nærmere i avsnitt (18) og (19), tidligere omtalt under pkt. 3.2.5.

4.3 Et utvalg fra statistikkene⁹⁴

Andelen unge domfelte under 25 år har gått ned fra ca. 55 % av alle iverksatte dommer i 2002, til 45 % i 2005. De samfunnsstraffedømte blir eldre, og gjennomsnittsalderen var 29 år i 2005⁹⁵. Sett i sammenheng har vi en stor økning på antall iverksatte dommer på 380 i

⁹⁴ Hvor det ikke står noe annet er tallene er hentet fra etatsregisteret KOMPIS.

⁹⁵ Gjennomsnittsalder i 2002 var på 27 år. Samme snittalder hadde man også i 2003, jf. statistikk fra KOMPIS.

2002 til 2544 i 2005. Dette er en økning på ca. 670 %. Ca 2/3 av domfelte i samfunnsstraffen har ikke tidligere sonet en straff som gjennomføres av kriminalomsorgen.

Ser man på iverksatte dommer etter alder i perioden 2002–2005, finner man i gruppen menn under 18 år, 333 dommer, og kvinner i samme aldersgruppe, 25 dommer. Kvinnene utgjør ca 12 %⁹⁶ av alle dommene totalt (alle aldre). Andelen kvinnelig domfelte øker med stigende alder.

I forhold til tilbakefall og unge fikk 12 av 35 under 18 år ny reaksjon i 2002. Dette tilsvarer 34 % av totale residivgruppe. Andelen med ny straff (uansett type) innen tre år blant unge under 18 år er lav sammenlignet med hva andre målinger viser. Ser man på en undersøkelse gjort i 1991 viser den at tilbakefallsprosenten for unge under 18 år var på 70 % (målingen var gjort for en treårs periode).

Når man ser på alle typer straffereaksjoner i gruppen unge, så er straff gjennomført av kriminalomsorgen på mindre enn 10 %. Nesten 80 % av straffesakene mot unge avgjøres med forelegg.⁹⁷

4.4 Brudd blant unge skiller seg ut i forhold til resten av gruppen domfelte

Ser man på bruddsakene i denne kategorien finner vi en markant forskjell på de unge i forhold til resten av gruppen domfelte. Tallet på iverksatte dommer i 2004 var på 2 094 dommer. Av disse viser statistikken en bruddandel i 208 dommer på grunn av brudd etter iverksetting eller ny kriminalitet under gjennomføringen. 177 av disse ble idømt ubetinget fengsel. Unge under 23 år utgjorde vel halvparten (111) av alle som måtte avbryte i 2004. Samtidig utgjorde denne gruppen ca. 41 % av alle iverksatte saker samme år.⁹⁸ Dette viser

⁹⁶ Pr. 3.1.2003 var prosentandelen kvinner på 10,2 %, som tilsvarer nesten dobbelte av antall innsatte kvinner på samme dag.

⁹⁷ Se også statistikk i ”Dømt til samfunnsstraff” KRUS 2006 s. 44 pkt. 3.3.3.

⁹⁸ Se tabell 6.6. Tabell hentet ut fra etatsregisteret KOMPIS.

at de unge er overrepresentert blant de som ikke greier å fullføre dommen på samfunnsstraff i samsvar med vilkårene. Forholdene gjelder ikke for hele ungdomsgruppen, da de under 18 år ikke har en slik negativ andel av brudd i forhold til sine dommer. Verst er altså gruppen mellom 18-23 år. En tankevekker i forhold til alder er den myndighetsalder man inntreffer, man flytter hjemmefra, slutter videregående skole og er i inngangsporten til arbeidslivet. Det er her mange feiler og havner galt utpå. Rent praktisk opplever friomsorgskontoret i Oslo denne samme tendensen, hvor mange i denne aldersgruppen faktisk velger fengsel fremfor samfunnsstraffen da det er "lettere" å utføre enn hva som friomsorgen faktisk krever av de i gjennomføringsperioden. Allikevel vet vi også at for gruppen under 18 år har de generelt kortere dommer, slik at risikoen for brudd er mindre enn de med lengre straffer.

4.5 Forslag til nye tiltak i forhold til unge lovbrøyttere

Regjeringen mener det er svært uheldig at man har en så stor gruppe som må avbryte samfunnsstraffen på grunn av vilkårsbrudd eller ny kriminalitet i gjennomføringsperioden. Unge er som sagt et satsningsområde hva gjelder samfunnsstraff, og samfunnsstraffen er spesielt godt egnet til denne gruppen da den gir en rask og følbare reaksjon samt konsekvenser på brudd, avvik og ny kriminalitet er relativt klare.

I forhold til samfunnsstraffen har Regjeringen kommet med et forslag om at eventuelle brudd blir behandlet med en egen dom, slik at man fortsetter med arbeidet eller programmet og andre tiltak til samfunnsstraffen er gjennomført.

I tillegg er det vurdert en lovhjemmel som gjør det mulig å omgjøre en ubetinget dom til samfunnsstraff. De andre nordiske landene har systemer som i en eller annen form gjør dette. Men det kan ikke bli en konflikt i forhold til maktfordelingsprinsippet. Et alternativ i Norge vil dermed være å gi domstolene mulighet til å gi fullmakt til Kriminalomsorgen, slik at de kan gjøre om deler eller hele dommen til samfunnsstraff. Et annet alternativ er å endre straffeloven slik at Kriminalomsorgen kan bringe saken inn for retten med krav om omgjøring til samfunnsstraff.

4.6 En digresjon: brudd på verneplikten – samfunnsstraff?

4.6.1 Militær straffelov. Tidligere praksis

Vi har alminnelig verneplikt for menn i Norge se Grunnloven § 109 jf. lov om verneplikt av 17. juli 1953 nr. 28 § 3. I forhold til samfunnsstraff er det lov av 22. mai 1902 nr. 13 om militær straffelov, §§ 34 og 35, som i hovedsak får anvendelse. Reglene omfatter unnlatt oppmøte til militær tjeneste og repetisjonsøvelser, samt militærnekting.

Hovedregelen har gjennom lang tid vært ubetinget fengsel, med mindre det foreligger særlige og tungtveiende hensyn som gir betinget fengsel.

Det har ikke vært noen avgjørelser angående samfunnstjeneste/samfunnsstraff fra Høyesterett siden slutten av 1980-tallet.⁹⁹ Her gjaldt dommen overtredelse av militær straffelov § 35¹⁰⁰. Høyesterett uttalte at samfunnstjeneste som alternativ til fengselsstraff, ikke er aktuelt ved lovbrudd etter militær straffelov § 35. De nevner avslutningsvis at ”Saken ligger på dette punkt annerledes an enn saker om ulovlig tjenestefravær etter loven § 34”.

4.6.2 Gjeldende praksis

I juni i år fikk vi en Høyesterettsdom jf. HR-2006–00963-A. Forholdet gjaldt bruk av ubetinget eller betinget fengsel for brudd på militær straffelov § 34. Siste høyesterettsdom før denne er Rt. 1995 s. 1979.

Høyesterett begrunnet avgjørelsen med likhetsprinsippet og de siste års endringer i Forsvarets behov for personell. Denne dommen er senere lagt til grunn i tilsvarende saker om unnlatt oppmøte etter førstegangs innkalling.

I forhold til samfunnsstraff har vi ikke fått noen nye dommer i forhold til militær straffelov. Påtalemyndigheten¹⁰¹ anker alle dommer de får på samfunnsstraff med henvisning til

⁹⁹ Rt. 1989 s. 27.

¹⁰⁰ Militærnekterbestemmelsen. ” I den hensikt aldeles å unndra seg militær tjenesteplikt.”

¹⁰¹ Militær påtalemyndighet er Krigsadvokatene for Sør- og Nord Norge.

allmennpreventive hensyn. Det har vært to saker oppe for Lagmannsretten etter dommen i Høyesterett i juni.

LG-2005–178270 - militær straffelov § 34 (2), 2. straffealternativ. Etter anke fra påtalemyndigheten fastsatte lagmannsretten straffen til betinget fengsel i 14 dager. Det ble lagt vekt på at Høyesterett hadde endret syn på at slike lovbrudd normalt ble straffet med ubetinget fengsel, jf. Høyesterett avgjørelse HR-2006–00963-A..

LG-2006–74909 – militær straffelov § 34 (2), 2. straffealternativ. Dette er den nyeste dommen i lagmannsretten når det gjelder spørsmålet om samfunnsstraff. Saken gjaldt to tilfeller av unnlatt oppmøte til førstegangstjeneste. Domfelte hadde tidligere fått flere utsettelse på oppmøte til førstegangstjeneste. Lagmannsretten legger til grunn at rettstilstanden i forhold til en ”standardsituasjon” i forhold til militær straffelov har endret seg etter dommen i Høyesterett i juni i år. Men i denne saken var det snakk om to unnlatte oppmøter (I høyesterettsdommen var det ett unnlatt oppmøte). I tillegg vektlegger de domfeltes alder og hans hovedmotiv som synes å være å unngå verneplikten overhodet, hensett til at så mange av hans jevnaldrende gruppe får slippe grunnet små kull. Lagmannsretten gjorde om dommen fra 30 timer samfunnsstraff til 30 dager betinget.

Det blir spennende om vi kommer til å se en rettsutvikling hva gjelder samfunnsstraff og militær straffelov i og med høyesterettsdommen vi fikk i juni i år. I tillegg diskuteres det verneplikt for kvinner samt en utvidelse av verneplikten til to år. Hvis den nye hovedregelen er betinget straff for standardsaker, kan det hende at påtalemyndigheten vil endre synspunkt i forhold til samfunnsstraff og militær tjenesteplikt.

5 Allmennprevensjon versus individualprevensjon

5.1 Innledning

Det generelle begrepet straff er tradisjonelt blitt definert som et onde som staten tilfører en lovovertreder på grunn av en lovovertrødelse, i den hensikt at det skal føles som et onde.¹⁰²

Formålet bak straffen er todelt; som "prevensjon" for å hindre fremtidige uønskede handlinger, og "gjengjeldelse" for den krenkelse et lovbrudd representerer. I moderne tid ser man at det er den preventive teorien som får mest støtte. Prevensjonsteorien deler vi inn i allmennprevensjon og individualprevensjon.

5.1.1 Individualprevensjonen

Straffens evne til å påvirke den enkelte lovovertreder til å ikke begå nye lovbrudd i fremtiden.

Problemstillingen blir om man skal ta hensyn til selve interneringen av domfelte. Ved at man setter personen i fengsel er man sikker på at han/hun ikke foretar seg nye lovbrudd. Eller vil man unngå fengsel ved å ha domfelte på frifot for å gjøre samfunnet en arbeidsinnsats, betale bøter eller få en betinget dom med prøvetid. Hvis man skulle gå for det første forslaget ville man i realiteten stå ovenfor så strenge fengselsstraffer som i tillegg bryter med prinsipper om rettferd og humanitet i rettspleien.

De individualpreventive virkninger kan deles i tre grupper:

- Straffens uskadeliggjørende virkning
- Straffens avskrekkende virkning
- Straffens forbedrende virkning

Virkningene kan opptre enkeltvis eller samlet.¹⁰³

Når vi tenker strafferettspleie, er det frihetsberøvelsen man opplever som uskadeliggjørende ved at lovovertreder blir inkapasitert i en eller annen form. I forhold til

¹⁰² Rt. 1977 s. 1207.

¹⁰³ Ot.prp. nr. 90 (2003–2004) s. 78 sp. 1 pkt. 6.3.2

samfunnsstraff er denne straffereaksjonen i utgangspunktet mildere i og med man utfører straffen i sin egen fritid, ute i frihet. Men friheten kan innskrenkes. Etter straffegjennomføringsloven § 53 (2), kan domstolen sette "...vilkår om at den domfelte skal overholde bestemmelser om bosted, arbeid, opplæring eller behandling...". Tilsvarende regler finner man i straffeloven § 28 a (5) bokstav a) og b). Det kan i samme bestemmelse også settes vilkår som forbyr kontakt med bestemte personer.

Den avskrekkende virkning oppstår når lovbrøyteren opplever straffen som så negativ at man avstår fra straffbare handlinger.

Forbedrende virkning ser man når gjerningspersonen skjønner at det man har gjort galt er galt, samt ta innover seg den bebreidelse som ligger i straffen. En slik reaksjon vil man nok kanskje se best i praksis i forhold til konfliktråd, hvor man må stå ansikt til ansikt med den fornærmede og forklare seg der. I forhold til samfunnsstraffen kan det være mindre direkte målbart, men det arbeides aktivt i friomsorgen for å tilrettelegge straffegjennomføringen slik at lovovertreder skal kunne gjøre en egen innsats for å forhindre fremtidige lovbrudd. Dette skjer nok mest innenfor kategorien "program", hvor man kan gå i samtalegrupper, Alternativ til Vold Ungdom mot Vold mv.

Jf. straffegjennomføringsloven § 3 (1), skal forholdene legges til rette for at domfelte skal kunne gjøre en egen innsats for å motvirke nye straffbare handlinger.

I alle fall ovenfor de unge lovbrøyterne er det ofte individualprevensjonen som står i fokus i forhold til å dømme eller ikke å dømme samfunnsstraff. Med tanke på de domfeltes unge alder og den umodenhet er dette noe som må bør legges ekstra vekt på. Samfunnet vil unngå forbryterskoler for de yngre og førstegangsdømte, og vi vil ha muligheten til å endre atferd så tidlig som mulig. Man vil at de unge skal fortsette sin skolegang uten avbrudd, eller komme seg innenfor arbeidsmarkedstiltak eller lignende. Men selvsagt må dette diskuteres i forhold til motsatsen – allmennprevensjonen.

5.1.2 Allmennprevensjonen

Straffens evne til å påvirke den alminnelige atferd ved ikke begå kriminalitet.¹⁰⁴ En forutsetning er at straffebedene og straffeansvarelsen blir gjort kjent blant folk.

Problemstillingen blir om man ved hjelp av straff kan skape holdninger blant den enkelte til å ikke gjøre straffbare handlinger, og hvor sterk rolle spiller straffelovgivningen på den enkelte borger. Er det straffen som hindrer kriminalitet eller er den enkeltes moralske holdning som holder en vekk fra kriminaliteten. I forhold til det allmennpreventive er det nok rettferdighetshensynet blant borgerne som må legges til grunn. Allmennhetens tillit til samfunnsstraffen som en passende mengde straff er derfor viktig.

Straffens strenghet har to sider: den som gis i straffebedet og den praksis som skjer ved domstolene. I tillegg spiller selve oppdagelsesrisikoen inn i forhold til både strengheten og domstolenes praksis. Er oppdagelsesrisikoen veldig liten, vil man måtte vurdere de to faktorene annerledes i forhold til kriminalitet med høy oppdagelsesrisiko.

Innenfor allmennprevensjonen skiller man ofte mellom straffens avskrekkende virkning og den vanedannende og holdningsskapende virkning.

Dens avskrekkende virkning er på mange måter lik som i forhold til den individualpreventive avskrekkelsen, men her er det frykten for å bli straffet som er utgangspunktet, og ikke frykten for å bli straffet igjen. Den enkelte borgers kunnskap er viktig i forhold til hvor godt dette virker i forhold til selve straffebedet og følgen av å overtre dette. Her spiller også hver enkeltes moral og holdninger sterkt inn i vurderingen. Man kan også se på denne vurderingen i et kost/nytte perspektiv. Kort fortalt er dette en vurdering som gjøres av den potensielle lovovertreder i forhold til den straffbare handlingen, hva man får igjen av denne, samt muligheten for å bli tatt. Oppdagelsesrisikoen er også en viktig faktor i vurderingen her.

¹⁰⁴ De allmennpreventive virkningene kan inntre ved at straffen virker *avskrekkende*, bruk av straff kan og virke *moralstyrkende* og til slutt kan den skape en *vanemessig lovlighet*.

I forhold til samfunnsstraffen blir en det en avveining i forhold til den fritid man taper i forhold til den fullstendige frihetsberøvelse man får ved en fengselsdom.

Lovgiver har gitt domstolene et alternativ til å ikke gi samfunnsstraff om det strider mot allmennprevensjonen jf. straffeloven § 28 a, bokstav b).

Allmennpreventive hensyn ivaretas ved at det føres kontroll med vilkår og forutsetninger satt i dommen. Samt ved at brudd effektivt følges opp av friomsorgen, og eventuelt domstolen om det blir nødvendig med fullbyrdelse av dommen.

6 En ideologi som innfrir dens formål?

En hovedtanke bak samfunnstjeneste var at den domfelte skulle slippe fengselets skadeliggjørende virkninger. Behandlingsideologien vant frem. Man skulle få leve sitt normale liv og sone i sin egen fritid og dermed slippe å miste fotfeste i dagliglivet i forhold til familie, jobb, skolegang og ens nærmeste omgangskrets.

Tanker om å gi noe tilbake til samfunnet ligger der i utformingen av straffen. I tillegg hevdes det at ordningen har resosialiserende effekter. Ved å tjenestegjøre i et normalt arbeidsmiljø, kan dette gi domfelte positive erfaringer og impulser og kanskje også et nettverk for videre fremtid.

Den viktigste fordelten må være at straffen sones på en konstruktiv måte. Man får en egen saksbehandler ved friomsorgen som skal følge en fra start til slutt. Et individuelt tilpasset opplegg blir satt opp for hver enkelt. Man får hjelp til å komme i kontakt med ulike offentlige instanser. Som ung kan man få hjelp og tillit til å sone sin straff ved å gå på skolen. Et system gjør at man får avregnet skolegang i straffetimer.

I tillegg er samfunnsstraffer med på å minke presset på fengslene samt billigere enn å måtte sone en fengselsstraff. På den annen side har man skapt et større kontrollsamfunn i og med det store kontrollsystemet som følger med et slikt alternativ til straff. Det fordrer en rekke arbeidstimer for ulike stillinger for å få en person gjennom en soning av en samfunnsstraffedom.

Men hva med offeret og samfunnet rundt denne? Er ulike samfunnsstraffer harde nok? Det er stadig oppe i media at straffen ikke samsvarer med hva galt en har gjort. Hensynet til en egentlig gjengjeldelse veier ofte tyngre for de fleste borgere.

Fungerer straffen etter sin hensikt? Er det blitt mindre soningskøer? Man har i realiteten forskjøvet køen over til friomsorgen. Pr. 31.12.2005 var det 2 483 domfelte som stod i soningskø for å sone ubetinget dom. Det har ikke lyktes å få et tall på kø hos friomsorgen, men en kø eksisterer per i dag i flere regioner.

21. november 2006 gikk Kriminalomsorgen i Nordland ut og kritiserte bruken av korte ubetingede straffer. Denne gruppen har økt mens det ikke blir brukt alternative straffer. Justisminister Knut Storberget gikk ut og sa at man skulle vurdere økt bruk av samfunnsstraff. I en pressemelding 21. desember 2005 i forbindelse med lovendringen 1. januar 2006, gikk Storberget ut og lovet akkurat det samme.

7 Samfunnstjenesten i de skandinaviske naboland

7.1 Samfundstjenesten i Danmark

Samfundstjenesten startet også i Danmark som et prøveprosjekt, i 1982.¹⁰⁵ Prosjektet startet i København og Nord-Jylland, og i 1985 ble det utvidet til å gjelde hele landet.

Lovhjemmelen for betinget dom med vilkår om samfundstjeneste trådte i kraft 1. april 1992.¹⁰⁶

Betinget dom med vilkår om samfundstjenesten er en selvstendig straffereaksjon.¹⁰⁷ Det har senere kommet to endringer i loven, i 1997¹⁰⁸ og 2000¹⁰⁹, med det formål å øke bruken av samfundstjeneste ved å omfatte kortere frihetsstraffer (7–60 dager). Forarbeidene gir ganske klare retningslinjer for bruk av samfundstjeneste på dette området, om utmålig av timer osv.

Samfundstjenesten i Danmark baserer seg på de samme prinsippene vi hadde i den norske samfunnstjenesten, med et krav om egnethetsvurdering av den domfelte i forkant av saken. Kriminalitetens art og grovhet skal ikke vurderes i drøftelsen.¹¹⁰

¹⁰⁵ Etter en beslutning fra Folketinget 25. mai 1982 på bakgrunn av forslag FT 1981/82 A.4565 ff. Utarbeidet av Straffelovrådet.

¹⁰⁶ Gjennomført ved Lov 6 3.1.1992, da særlig den danske straffelov kapittel 8.

¹⁰⁷ Den danske straffelov § 62 1.stk. som betinget dom med vilkår om samfundstjeneste. (Heretter bare brukt ordet samfundstjenesten).

¹⁰⁸ Gjennomført ved Lov 274 15.4.1997.

¹⁰⁹ Gjennomført ved Lov 230 4.4.2000.

¹¹⁰ Det er Kriminalomsorgen som gjør en slik egnethetsvurdering på grunnlag av en samlet bedømmelse av tiltaltes personlige og sosiale forhold. Tidligere kriminelle forhold og eventuelt rusmisbruk kan også komme frem.

Det er et krav at betinget dom ikke er tilstrekkelig og ubetinget fengsel ikke er påkrevd etter den danske straffelov § 62 jf. §§ 56 og 57. Samfundstjenesten skal være et alternativ til ubetinget fengsel. Det er videre påpekt at det ikke skal være en straffeskjerpelse i forhold til betingede dommer.

Utmålte timer og gjennomføringstid er mindre enn i Norge, med 30–240 timer etter den danske straffelov § 63 stk. 1. Gjennomføringstiden utmåles i forhold til antall timer straff dog ikke høyere enn prøvetiden som maks er 2 år. Den domfelte er under tilsyn i hele prøvetiden med mindre retten bestemmer at den bortfaller etter gjennomført arbeidstjeneste. Retten kan ilegge vilkår på samme måte som for alminnelige betingede dommer.¹¹¹

Det kan gis et tillegg på bøter og ubetinget fengsel ved siden av dommen på samfundstjeneste jf. den danske straffelov § 64 jf. § 58. Maks ubetinget fengsel er 3 måneder.

Anvendelsesområdet er mer snevert enn i Norge. I følge forarbeidene til den danske straffelov¹¹² er anvendelsesområdet for samfundstjeneste brukstyveri, dokumentfalsk og berikelseskriminalitet (underslag og bedrageri). Det kan forekomme at det idømmes samfundstjeneste etter individuelle vurderinger, men i forhold til de grovere kriminalitetssaker som vold, narkotika, sedelighet, ran mv. bør samfundstjeneste unngås.

Straffelovrådet i Danmark har fastslått at samfundstjeneste i stedet for en ubetinget fengselsstraff på mer enn ett år, under enhver omstendighet bør være en relativt sjelden foreteelse. Domstolene er pålagt en nøye individuell vurdering av hver enkelt sak hvor det er snakk om straff på ett år eller mer.

¹¹¹ Jf. den danske straffelov § 63 stk 2 og 3 jf. § 57.

¹¹² FT 1991/92 B.301 og FT 1999/00 A.1142f. Samfundstjeneste kan og benyttes i andre saker etter en varsom individuell vurdering i den enkelte sak.

Det er ikke et krav om samtykke da det er opp til egnethetsvurderingen å anse om personen er egnet til å gjøre en slik tjeneste. I en slik vurdering vil personens holdning avspeiles i forhold til spørsmålet om samtykke fra den domfelte. Dette er som nevnt et krav i Norge jf. straffeloven § 28 a (1) bokstav c).

I forhold til brudd foreligger det en subsidiær ubetinget fengselsstraff i dommen betinget av dom med vilkår om samfundstjeneste. Etter den danske straffelov § 66 stk. 1 pkt. 1 og 2. kan retten enten gi dom for at den ubetingede straffen skal få virkning, eller den betingede dommen med vilkår av samfunnstjeneste opprettholdes. Gjennomføringstiden og prøvetiden kan forlenges. Det er opp til rettens skjønn å avgjøre, og det kan og gis muntlige advarsler fra Kriminalomsorgens side.

Antall dommer i starten, var på rundt 500–600 dommer. I 1999 er det 970 nyankomne til samfundstjeneste, mens det har økt kraftig frem mot 2003 med 4 023 nye klienter.¹¹³

En annen statistikk som viser et forholdstall med fengsel og friomsorg, kan vi i 2003 se at Danmark har en gjennomsnittlig andel klienter i fengsel på ca. 32 % og 68 % under friomsorgen, mens vi i Norge har ca. 63 % i fengsel og 37 % under friomsorgen¹¹⁴. Dette viser nesten en motsats til hverandre, og de andre nordiske landene heller mer mot bruken slik vi ser Danmark gjør det. Men det skal sies at man ikke kan slå to streker under svaret hva angår samfunnsstraffen i Norge og samfunnstjenesten i de andre nordiske landene, men statistikken viser klart at vi idømmer mer ubetinget fengsel i Norge enn hva de andre gjør.

7.2 Samhällstjänsten i Sverige

Samhällstjänsten kom senere inn i lovverket i Sverige enn i Norge.

¹¹³ Hentet fra "Nordisk statistikk", KRUS, tall fra dansk straffelov kommentarutgave sier 4 022 dommer i 2003.

¹¹⁴ Hentet fra "Nordisk statistikk", KRUS.

Det startet også som et forsøksprosjekt, så sent som i 1990, i deler av landet,¹¹⁵ mens først i 1993 fikk den virkning i hele Sverige frem til lovfesting i 1999.

Hjemmelsgrunnlaget er Brottbalken¹¹⁶. Generell skyddstillsyn reguleres i Brottbalken 30. kap, 9 § jf. 28. kap. Skyddstilsyn med kontraktsvård i 30. kap 9 § 2 stk 3 pkt. jf. 28. kap. Skyddstilsyn med samhällstjänst i 30. kap. 9 § 2 stk. 4 pkt jf. 28 kap. §§ 2a, 3 og 5a.

Samhällstjänst kan idømmes der hvor det ellers ville kunne bli idømt ubetinget fengselsstraff mellom 14 dager og ett år. Subsidiær fengselsstraff skal alltid idømmes samt en gjennomføringstid. Timeantallet skal ligge fra 40–240 timer straffetid.

For å kunne idømme samhällstjänst må det foreligge en egnethetsvurdering av den tiltalte. Det kan foretas en personundersøkelse av frivården¹¹⁷ som danner bakgrunnen for domstolens vurdering. Men det er ikke slik at en slik vurdering er pliktig i forhold til å dømme til samhällstjänst. Domstolene må selv begjære en slik vurdering av frivården. Så i praksis kan domstolen selv gjøre en slik vurdering av vedkommende og dømme deretter. Statistikken viser at det i flesteparten av sakene foreligger en vurdering fra frivården, men det eksisterer en del saker hvor dette ikke foreligger. Årsak som oppgis når dette skjer er, tidspress fra domstolens side eller at frivården ikke har kunnet gjøre en vurdering grunnet motvilje fra tiltaltes side.

Domstolen er heller ikke bundet av frivårdens vurdering, og står dermed i utgangspunktet fritt til å dømme selv.

Man skiller mellom ”villkorlig dom med samhällstjänst”, og ”skyddstillsyn kombinert med kontraktsvård”, og man har ikke en selvstendig lovhjemmel for å ilegge disse i forhold til svensk lov.

¹¹⁵ Som skyddstillsyn med samhällstjänst.

¹¹⁶ Utarbeidet i 1962. I kraft 1. januar 1965.

¹¹⁷ Friomsorgen slik vi kjenner den.

Samhällstjänst er hva vi kjenner som samfunnstjeneste i Norge, mens kontraktsvård er en tilsynsdom med et behandlingsprogram. Samhällstjänsten har en maks straffetid på 240 timer, mens kontraktsvården idømmes vanligvis med 1 års behandlingsprogram og 3 års prøvetid. De to ulike straffetyper har to ulike målgrupper:

Samhällstjänsten for domfelte hvor tilbakefallsrisikoen bedømmes som svært liten, og behovet for tilsyn er minimal.

Kontraktsvården er utarbeidet for motsatsgruppen; som trenger tilsyn og har en høy risiko for tilbakefall.

Formålet med å innføre samhällstjänsten, var for å ha et tilbud til unge lovbrøtterne; hovedsakelig mellom 18 og 24 år. For å forhindre såkalte forbryterskoler i fengslene, samt den økonomiske gevinsten for staten å gi samhällstjänst, i stedet for et kostbart fengselsopphold.

I samband med lovfestingen i 1999, ble det i forarbeidene uttrykt at man ikke skulle ekskludere de eldre. Antallet dommer i gruppen 18–24 år sank fra 82 % i 1998, til 46 % i 2001. En grunn til den store nedgangen, er dommer på promillekjøring som i stor skala idømmes samhällstjänst. Aldersgruppen i promillesaker drar aldersnittet opp.

I praksis idømmes kontraktsvården som erstatning for ubetingede fengselsstraffer mellom 14 dager og 2 måneder. Villkorlig dom med samhällstjänst idømmes oftest som erstatning for ennå kortere fengselsstraffer.

I forhold til type kriminalitet sier ikke forarbeidene noe om hvilke grupper som egner seg til samhällstjänst, men det skal utvises forsiktighet i forhold til narkotikakriminalitet.

Slik praksisen ser ut til å vise, er det ikke den grove kriminaliteten som blir straffet med samhällstjänst eller kontraktsvård med tilsyn.¹¹⁸

Straffen ser ut til å virke etter sitt formål. 97 % av de som får samhällstjänst fullfører straffen.¹¹⁹ Problem for friomsorgen er å finne nok arbeidsplasser til de domfelte. Særlig

¹¹⁸ Mer informasjon i form av statistikk, se s. 49-56 i "Samhällstjänst 2003:3" Rapport utarbeidet av Brottsförebyggande rådet, BRÅ.

for gruppen domfelte med problematikk knyttet opp til sosiale og psykiske forhold, samt rusmisbruk.

Soningskøene har ikke minsket etter loven trådte i kraft i 1999, men man ser at antall dommer på såkalt hjemmesoning med tilsyn, har sunket i forhold til økningen av samhällstjänsten. Det har altså ikke blitt særlig færre soningsdøgn i svenske fengsler

I forhold til brudd på samhällstjänst eller kontraktsvården, fungerer det i praksis slik som vi ser det her i Norge,¹²⁰ men gruppen som begår brudd er svært liten sammenlignet med Norge. Som nevnt ovenfor er det hele 97 % av de domfelte som gjennomfører samhällstjänsten i Sverige.

¹¹⁹ Jf. "Samhällstjänst 2003:3" s. 8 og 9. Rapport utarbeidet av Brottsförebyggande rådet, BRÅ.

¹²⁰ Se kap. 3.7 endring blitt.

8 Litteraturliste

Bøker

- Brottsförebyggande rådet (BRÅ), ”Samhällstjänst – i samhällets tjänst?” Rapport 2003:3.
- Vagn Greve, Asbjørn Jensen og Gorm Toftegaard Nielsen, Kommenteret straffelov - almindelig del, 8 utg. 2005.
- Torunn Højdahl og Ragnar Kristoffersen, Evaluering av innføringen av samfunnsstraffen. 2003
- Torunn Højdahl og Ragnar Kristoffersen, Samfunnsstraffen 2003 - resultater og utfordringer. 2004
- Torunn Højdahl og Ragnar Kristoffersen, Dømt til samfunnsstraff. 2006.
- Birgitte Langset Storvik, Straffegjennomføring etter lov av 18. mai 2001 nr. 21. 2003.

Dokumenter

- St.meld. nr. 27 (1997–1998) Om Kriminalomsorgen. (her har jeg operert med utskrift fra nettet. På grunn av dette refererer jeg til punkter i stedet for sidetall).
- St.meld. nr. 17 (1999–2000) Handlingsplan ”På rett kjøp”, Justisdepartementets del av Handlingsplan for bekjempelse av kriminalitet blant barn og unge, Justis- og politidepartementet 1999.
- Handlingsplan ”Sammen mot barne- og ungdomskriminalitet (2005–2008)” Justis- og politidepartementet 2005 ved Bondevik II-regjeringen.
- St. meld. nr. 20 (2005–2006) ”Alternative straffereaksjonar overfor unge lovbrytarar”.

- KSF-Rundskriv 1/2002 – Retningslinjer for kriminalomsorgens arbeid med fremtidsplanlegging. Retningslinjer for framtidsplaner se www.kriminalomsorgen.no
- KSF-Rundskriv 3/2002 - Retningslinjer for programvirksomheten i Kriminalomsorgen, Retningslinjer for programvirksomhet se www.kriminalomsorgen.no
- Rundskriv nr. 1.2006: Mål og prioriteringer for straffesaksbehandling i politiet - 2006.
- Retningslinjer til lov om gjennomføring av straff mv (straffegjennomføringsloven) og til forskrift til loven; om samfunnstraff se kap. 5. Retningslinjene for straffegjennomføringen se www.kriminalomsorgen.no.
- Rundskriv G – 13/2003 – 4 Retningslinjer for personundersøkelse i straffesaker.

Forarbeider

- St.meld. nr. 104 (1977–1978) Om kriminalpolitikken (Kriminalmeldingen)
- NOU 1982:4 Prøveprosjekt med samfunnstjeneste
- Ot.prp. nr. 72 (1989–1990) Om lov om endringer i straffeloven m.v. (samfunnstjeneste)
- Ot.prp. nr. 5 (2000–2001) Om lov om gjennomføring av straff m.v. (straffegjennomføringsloven)
- Ot.prp. nr. 90 (2003–2004) Om lov om straff (straffeloven).

Domsregister

Rt. 1992 s 992	Rt. 2004 s. 804	Rt. 2005 s. 168	HR-2006–00963-A
Rt. 2002 s 1403	Rt. 2004 s. 1066	Rt. 2005 s. 343	HR-2006–00964-A
Rt. 2003 s. 320	Rt. 2004 s. 1360	Rt. 2005 s. 728	HR-2006–01539-A
Rt. 2003 s. 456	Rt. 2004 s. 1440	Rt. 2005 s. 1070	HR-2006–01548-A
Rt. 2004 s. 327	Rt. 2005 s. 33	Rt. 2005 s. 1096	HR-2006–01573-A
Rt. 2004 s. 772	Rt. 2005 s. 158	Rt. 2005 s. 1312	HR-2006-01816-A

9 Diverse statistikker

9.1 Statistikk på samfunnsstraff i perioden 2002–2005¹²¹

9.1.1 Mottatte, iverksatte og fullførte dommer 2002–2005

	2002	2003	2004	2005
Mottatte	595	1695	2433	2844
Iverksatte	380	1352	2094	2544
Fullførte	86	795	1486	1896

9.1.2 Utviklingen av samfunnstjenesten/samfunnsstraffen 2000–2005

	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Samfunnstjeneste	587	695	401	80	26	6
Samfunnsstraff			379	1352	2095	2544

9.1.3 Antall iverksatte dommer pr. lovbruddstype 2002–2005 (i prosent)

	2002	2003	2004	2005
Tyverier	21,6	23,0	23,1	21,8
Annen vinning	16,3	16,6	17,4	18,2
Narkotika	30,1	22,2	20,1	18,8
Vold	13,4	16,6	18,9	16,5

¹²¹ Tallene er basert på statistikk hentet ut fra etatsregisteret KOMPIS. Tallene er videre gitt til Kriminalomsorgen, og finnes ved deres hjemmeside www.kriminalomsorgen.no under kriminalstatistikk..

Trusler	2,9	4,1	4,0	3,2
Ran	4,2	4,4	3,6	2,1
Trafikklovbrudd	5,3	6,1	6,5	7,9
Annet	6,3	7,0	6,4	11,6

9.1.4 Alder ved iverksatt dom på samfunnsstraff 2002–2005 (hvor de yngste er spesifisert)

	2002	2003	2004	2005
Under 18 år	35	136	188	222
18-21	118	360	575	598
22-24	55	203	280	334
Andre	172	653	1051	1390 * se 9.1.5.
Sum	380	1352	2094	2544

9.1.5 Alder ved iverksatt dom 2005 (alle aldersgrupper)

	< 18	18–21	22–24	25–29	30–39	40–49	50–59	> 60
Antall	222	598	334	399	614	296	73	8
Prosent	9 %	24 %	13 %	16 %	24 %	12 %	3 %	0,3 %

9.1.6 Iverksette dommer etter alder ved iverksettelse i perioden 2002–2005 (fordelt etter kjønn)

	<18	18-20	21-24	25-29	30-39	40-49	50-59	<=60	Sum
Mann	333	744	685	516	683	309	78	7	3 355
Kvinne	25	68	91	73	129	69	15	2	472
Sum	358	812	776	589	812	378	93	9	3 827

% av alle	9,4	21,2	20,3	15,4	21,2	9,9	2,4	0,2	100
% kvinner i aldersgruppe	7,0	8,4	11,7	12,4	15,9	18,3	16,1	22,2	

9.1.7 Avsluttede saker etter årsak 2002–2005

	Antall	%
Avbrutt grunnet brudd på vilkår	374	7,4
Avbrutt grunnet kriminalitet begått før iverksettelse	25	0,5
Avbrutt grunnet ny kriminalitet og brudd på vilkår	113	2,2
Avbrutt grunnet ny kriminalitet	205	4,1
Benådet	3	0,1
Dødsfall	27	0,5
Fullført med brudd på vilkår	604	11,9
Fullført med ny kriminalitet	193	3,8
Fullført uten brudd eller ny kriminalitet	3 468	68,6
Annet	47	0,9
Totalt	5 059	100,0

9.1.8 Avbrutt samfunnsstraff i 2004 for unge lovbryttere og grunnen til bruddet

	Alle aldre	%	<18	18-23
Brudd på vilkår	121	56,8	8	58
Kriminalitet før iverksettelse	5	2,3	0	2
Ny kriminalitet og brudd på vilkår	30	14,1	2	12

Ny kriminalitet	57	26,8	8	21
Total	213	100,0	18	93

